

STRATEŠKI OKVIR

Nacrt

Sarajevo, novembar/studeni 2014

Sadržaj

I. Uvod	3
II. Socio-ekonomski okvir.....	4
Obrazac rasta ekonomije BiH	4
Socijalna isključenost.....	5
Pregled ključnih pokazatelja stanja ekonomije BiH u 2013. godini.....	6
Perspektive	7
III. SWOT analiza društveno-ekonomskog stanja u BiH.....	8
IV. Vizija	8
V. Strateški razvojni principi, prioritetna područja razvoja i sektori	9
V.1. Pametan rast	9
Razvojno područje: Razvoj ljudskih resursa	9
Razvojno područje: Industrijska konkurentnost	10
Područje politike: Kultura i kreativni sektori	12
V.2. Održiv rast	14
Razvojno područje: Ravnomjeran regionalni razvoj.....	14
Integrirani lokalni razvoj.....	14
Transport	16
Razvojno područje: Životna sredina i klimatske promjene	17
Razvojno područje: Poljoprivreda i ruralni razvoj	19
Razvojno područje: Energija i energetska efikasnost.....	21
V.3. Inkluzivni rast.....	22
Razvojno područje: Zapošljavanje i razvoj vještina	22
Razvojno područje: Obrazovanje.....	25
Razvojno područje: Smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti.....	27
V.4. Upravljanje u funkciji rasta.....	29
Razvojno područje: Proces tranzicije i izgradnja kapaciteta	29
Razvojno područje: Konkurentno ekonomsko okruženje	32
Dodatak	34

LISTA SKRAĆENICA/AKRONIMA

AROE – U riziku od siromaštva i isključenosti (engl. At risk of poverty and exclusion)

BAS – Institut za standardizaciju BiH

BHAS – Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

BDP – Bruto domaći proizvod

CMS – Sistem za upravljanje predmetima

DG ECFIN – Generalni direktorat za ekonomiju i finansije

EBRD – Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj

FIPA – Agencija za promociju stranih ulaganja

FP7 - Sedmi Okvirni program za istraživanje i razvoj

HSEI – indeks socijalne isključenosti

IPA – Instrument za predpristupnu pomoć

IPARD - Instrument predpristupne pomoći za ruralni razvoj

JIE – Jugoistočna Evropa

LFS - Anketa o radnoj snazi (engl. Labour Force Sourvey)

MSP – Mala i srednja preduzeća

PAPD – Proširena anketa o potrošnji domaćinstva

SE – Socijalna ekonomija

SEETO – Transportni observatorij Jugoistočne evrope

SDU – Strana direktna ulaganja

SWOT – Snage, slabosti, mogućnosti i prijetnje

UN – Ujedinjene nacije

UNCAC – Konvencija Ujedinjenih nacija protiv korupcije

I. Uvod

Nacrt strateškog okvira je pripremljen kao stručna podloga za diskusije o pravcima dugoročnog socio-ekonomskog razvoja BiH do 2020. godine, koji proizilaze iz važećih strateških dokumenata usvojenih od strane Vijeća ministara BiH, te će poslužiti kao usmjeravajući portfolio strateških ciljeva za pripremu Srednjoročnog programa rada Vijeća ministara za period 2016.-2018. godina u skladu sa Odlukom o postupku srednjoročnog planiranja, praćenja i izvještavanja u institucijama Bosne i Hercegovine. Dokument se u dijelu situacione analize bazira na analitičkim podacima prikupljenim tokom pripreme godišnjeg Izvještaja o razvoju BiH za 2013. godinu¹, koji je pripremila Direkcija za ekonomsko planiranje BiH, a strukturiran je po ugledu na Strategiju Evropske Unije 2020 te Strategiju Jugoistočna Evropa 2020² koju je usvojilo Vijeće ministara BiH. U obzir su uzeti i prioriteti koji proizilaze iz Strateškog dokumenta Evropske komisije za BiH³, kao i preporuke Sporazuma za prosperitet i zapošljavanje u BiH, i drugih međunarodnih organizacija i/ili istraživanja.

Identifikacijom razvojnih područja u okviru principa razvoja koji su usvojeni za Strategiju Jugoistočne Evrope 2020, i koji su međusobno povezani, utvrđeni su autentični razvojni interesi BiH:

- ✓ *Pametni rast* predstavlja inovacije, digitalizaciju i mobilnost mladih ljudi, kao i opredjeljenje da budemo konkurentni na osnovu kvaliteta, a ne na osnovu cijene radne snage;
- ✓ *Održivi rast* se fokusira na balansirani regionalni razvoj i poboljšanu efikasnost i održivost upravljanja prirodnim resursima, kao podršku za povećanu samoodrživost ekonomije i društva i stvaranje poboljšanih uslova za lokalni razvoj i zapošljavanje;
- ✓ *Inkluzivni rast* je u funkciji povećanja zaposlenosti, razvoja vještina, inkluzivnog učešća na tržištu radne snage, inkluzivnog i kvalitetnog zdravstva i smanjenja siromaštva;
- ✓ *Upravljanje u funkciji rasta* podrazumjeva povećanje kapaciteta administracije za primjenu principa dobrog upravljanja na svim nivoima vlasti, jačanje vladavine prava i suzbijanje korupcije u cijlu stvaranja poslovnog ambijenta i pružanja javnih usluga neophodnih za ekonomski i društveni razvoj.

Strateški ciljevi proizašli iz opštih principa razvoja su:

1. *Razvoj ljudskih resursa*
2. *Povećati konkurentnost industrije*
3. *Unaprijediti kulturu i kreativne sektore*
4. *Ravnomjeran regionalni razvoj*
5. *Poboljšanje upravljanja okolišem i razvoj okolinske infrastrukture, uz povećanje otpornosti na klimatske promjene*
6. *Brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj*
7. *Razvoj energetske potencijala, posebno obnovljivih izvora energije i povećanje energetske efikasnosti*
8. *Povećati stopu zaposlenosti*
9. *Promovisati inkluzivnost u obrazovanju*
10. *Smanjiti siromaštvo i socijalnu isključenost*

¹ Direkcija za ekonomsko planiranje BiH: Izvještaj o razvoju BiH 2013. godina, www.dep.gov.ba

² Regionalno vijeće za saradnju (RCC), Strategija Jugoistočna Evropa 2020. Strategija je usvojena 21.11.2013. godine na Ministarskoj konferenciji Investicionog komiteta Jugoistočne Evrope od strane predstavnika svih zemalja Jugoistočne Evrope

³ Evropska komisija, Bosna i Hercegovina, Strateški dokument za zemlju korisnicu, nacrt, mart 2014.

11. *Ubrzati proces tranzicije i izgradnje kapaciteta*

12. *Unaprijediti razvoj konkurentnog ekonomskog okruženja*

Sve države članice EU, kao i zemlje kandidati i potencijalni kandidati obavezale su se da će pripremom strateških dokumenata doprinjeti ka zajednički definisanim strateškim ciljevima Strategije Evropa 2020 i Strategije Jugoistočna Evropa 2020, te da će na toj osnovi pripremati operativne dokumente za implementaciju sredstava iz strukturnih ili IPA fondova. Nacrt Strateškog okvira BiH je izrađen na osnovu revizije Strategije razvoja BiH i Strategije socijalne uključenosti BiH, koje su bile pripremljene za razdoblje 2010. – 2014. godine, pri tome uzimajući u obzir postojeće sektorske i entitetske strategije, a sa namjerom da se ustanovi veza sa strategijama Evropa 2020, Jugoistočna Evropa 2020, dokumentom strategije zemlje za planiranje sredstava iz fondova IPA, te setom mjera definisanih Sporazumom za rast i zapošljavanje u Bosni i Hercegovini.

Struktura dokumenta je organizovana tako da je nakon uvoda (poglavlje I) u drugom poglavlju predstavljen socio-ekonomski okvir BiH sa tekućim trendovima, najvažnijim pokazateljima, kao i projekcijama za naredno srednjoročno razdoblje. U trećem poglavlju je predstavljena metodologija na osnovu koje se došlo do SWOT matrice.

U četvrtom poglavlju je predstavljena vizija BiH koja je nastala uzimajući u obzir postojeće strategije (sektorske, entitetske...) kao i analize i studije relevantnih međunarodnih institucija. U petom poglavlju su prikazani strateški pravci bh. ekonomije proistekli iz vizije razvoja BiH. Oni su povezani sa strategijom Evropa 2020 i Strategijom Jugoistočna Evropa 2020 kroz principe razvoja: pametan, održiv, inkluzivni i princip dobrog upravljanja rastom, kao i entitetskim strategijama socio-ekonomskog razvoja. Ovo poglavlje daje sažetak glavnih područja razvoja sa ključnim prioritetima i strukturnim reformama za svaku oblast politike u svrhu podsticanja ekonomskog rasta i društvenog razvoja. U dodatku ovog dokumenta se nalazi SWOT matrica koja se koristila kao alat za određivanje vizije BiH kao i razvojnih područja i prioriteta.

II. Socio-ekonomski okvir

Obrazac rasta ekonomije BiH

BiH ima prilično nepovoljnu strukturu kratkoročnog ekonomskog rasta kojom dominira domaća tražnja u velikoj mjeri zavisna od eksternog okruženja. Najuticajnija komponenta rasta u kratkom roku je finalna potrošnja koja je za približno 5% veća od dohotka stvorenog u zemlji. Ovo je ujedno i osnova za jaku uvoznju tražnju obzirom na otvorenost ekonomije i relativno slabe domaće kapacitete. Nizak bh. izvoz (od svega 30% BDP-a) je dovoljan da se finansira tek nešto više od polovice uvoza. Slabe investicije u stalna sredstva (nešto ispod 18% BDP-a) su po svemu sudeći uglavnom usmjerene ka nadomještanju dotrajale (amortizovane) postojeće infrastrukture i opreme, tako da je neto povećanje proizvodnih kapaciteta i infrastrukture u zemlji uglavnom zanemarivo. Pored činjenice da domaćom tražnjom dominira potrošnja, dodatni problem njene prevelike uloge leži i u činjenici da je tražnja u značajnoj mjeri finansirana iz inostranih izvora. Time je, pored uobičajenog uticaja na izvoznju tražnju, ekonomski rast u BiH visoko zavisna od kretanja u okruženju i kroz domaću tražnju. Kao poželjna alternativa ove strukture rasta se nameće rast vođen investicijama i izvozom kojim bi se otvorila nova radna mjesta i umanjila eksterna ovisnost domaće tražnje. Time bi se ujedno stvorile pretpostavke dugoročnog ekonomskog razvoja i podizanja životnog standarda stanovništva.

Najveći stepen eksterne zavisnosti ispoljavaju privatna potrošnja i investicije. Naime, značajni tekući prilivi novca iz inostranstva od približno 14% BDP-a⁴ u velikoj mjeri podižu raspoloživi dohodak. Glavnina (oko 90%) ovih priliva je usmjerena ka domaćinstvima čime se popravljaju njihov veoma nizak životni standard. Tražnja je u pretkriznom periodu bila dodatno podsticana snažnim rastom kredita stanovništva (20% - 30% godišnje)⁵ koji su takođe u značajnoj mjeri bili finansirani iz inostranstva. Sve ovo je u velikoj mjeri dovelo do nesrazmjernog trošenja u odnosu na BDP.

Nesrazmjernost finalne potrošnje se posebno ogleda u izuzetno skromnoj (bruto) nacionalnoj štednji (svega 9-10% BDP-a) koja je upola niža u odnosu na druge tranzicijske i razvijene zemlje Evrope. Ovo je tek dovoljno za finansiranje nešto više od polovine (već i onako skromnih) bh. investicija dok ostatak finansiranja dolazi iz inostranstva. Sve ovo ukazuje da je ekonomski rast sa ovakvom strukturom veoma izložen vanjskim rizicima prije svega u smislu prekida inostranih priliva kojima se finansira značajan dio potrošnje i investicija.

Na urgentnost reformi posebno ukazuje činjenica da je već i onako izuzetno nizak životni standard u zemlji tokom posljednjih godina prestao konvergirati ka EU prosjeku. U periodu od devet godina, zaostajanje bh životnog standarda mjenog BDP-om po glavi stanovnika (korigovanom za paritet kupovne moći) je tek neznatno umanjeno sa 25% evropskog prosjeka 2005. godine na svega 29% u 2013. godini⁶. Pri tome je nivo od 29% dostignut 2009. godine od kada nije bilo daljnijeg sustizanja. Ovako nizak standard je posljedica niske stope aktivnosti radno sposobnog stanovništva (44%), te izuzetno visoke stope (pretežno dugoročne) nezaposlenosti (27,5%) među aktivnim dijelom populacije⁷. To je dovelo BiH na dno liste zemalja po nivou životnog standarda koju objavljuje EUROSTAT nakon što ju je 2011. godine zvanično pretekla i Albanija. Ovo jasno ukazuje da bi daljnje odgađanje reformi moglo značiti još veće zaostajanje za drugim zemljama u kojima ekonomske reforme sve više postaju imperativ.

Socijalna isključenost

Ključni podaci za praćenje trendova u oblasti socijalne isključenosti u BiH ne postoje. Kroz pripremu Izvještaja o humanom razvoju 2007. godine⁸ razvijena je metodologija za izračun Indeksa socijalne isključenosti, koji govore o različitim stupnjevima socijalne isključenosti. Indeksi su se računali samo za 2007. godinu. Prema Indeksu generalne socijalne isključenosti (HSEI)⁹, 50,3% stanovništva je socijalno isključeno. Istovremeno, prema Indeksu ekstremne socijalne isključenosti (HSEI-1)¹⁰, 21,9% stanovništva je u stanju ekstremne socijalne isključenosti. Poražavajuća je činjenica da je 47,3% stanovništva dugoročno socijalno isključeno, što znači da imaju ograničen izbor za poboljšanje vlastite situacije (HSEI-2)¹¹. S obzirom da je razvijena metodologija za izračunavanje Indeksa socijalne isključenosti, potrebno je da se isti počne koristiti u redovnim vremenskim razmacima kako bi se mogao pratiti trend socijalne isključenosti u BiH, kao i da se može porediti sa zemljama regiona i EU.

⁴ Centralna banka BiH, Platni bilans BiH

⁵ Centralna banka BiH

⁶ BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Bruto domaći proizvod i stvarna individualna potrošnja u standardu kupovne moći u 2013. godini

⁷ BH Agencija za statistiku, Anketa o radnoj snazi

⁸ UNDP „Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini“, 2007..

⁹ Pristup uslugama, službama, obrazovanju, zdravstveni status, životni standard.

¹⁰ Pristup osnovnim potrebama.

¹¹ Zaposleni koji su u riziku od toga da na duge staze postanu socijalno isključeni.

Jedan od dodatnih pokazatelja socijalne isključenosti je stepen siromaštva stanovništva. Prema podacima iz Ankete o potrošnji domaćinstva za 2011. godinu, relativna stopa siromaštva iznosi 17,9%, što bilježi smanjenje u relativnoj stopi siromaštva u poređenju sa 2007. godinom, kada je relativna stopa siromaštva u BiH iznosila 18,6%. Međutim, ovo smanjenje relativne stope siromaštva ne znači da se broj siromašnih u BiH smanjio, nego da je standard života ukupnog stanovništva opao. Siromaštvom su najugroženiji porodice sa više od dvoje djece, starije osobe, osobe nesposobne za rad, tj. osobe s invaliditetom, nezaposleni i osobe sa nižim stepenom obrazovanja.

Postojeći programi socijalne pomoći u BiH samo donekle olakšavaju siromaštvo putem socijalnih davanja u vidu novčanih socijalnih naknada, a u 2013. godini BiH još uvijek troši oko 3,9% svog BDP-a na ovakve programe. Potrošnja velikog djela BDP-a na budžetske novčane naknade za socijalnu zaštitu uz neprilagođenost ciljanja ukazuje na situaciju u kojoj se preferira potrošnja u odnosu na investicije. Najsromašnija petina stanovništva prima samo 17% od ukupnog iznosa budžetskih novčanih naknada, što je mnogo manje od njihovih realnih potreba.

Pregled ključnih pokazatelja stanja ekonomije BiH u 2013. godini

Analizom kretanja ekonomskih trendova u Bosni i Hercegovini u 2013. godini može se primjetiti blagi oporavak ekonomskih aktivnosti. Nominalni BDP prema procjeni Agencije za statistiku BiH za 2013. godinu iznosi 26.297 miliona KM. Realna stopa rasta BDP-a na godišnjem nivou je bila pozitivna i iznosila je 2,5%. Pozitivan trend u 2013. godini je ostvaren uprkos nepovoljnim kretanjima u okruženju i to ponajviše zahvaljujući oporavku proizvodnje električne energije (nakon problema u prethodnoj godini), rastu prerađivačke industrije, turizma, maloprodaje, te javnim radovima (u velikoj mjeri finansiranim inostranim posuđivanjem).

Stagnacija privatne potrošnje je bila rezultat blagog smanjenja raspoloživog dohotka građana dok je javna potrošnja bila ograničena blagim smanjenjem javnih prihoda u 2013. godini. Minorno smanjenje broja zaposlenih uz povećanje broja nezaposlenih¹², stagnacija prosječne plate¹³ i socijalnih davanja države, te smanjenje novčanih priliva građana iz inostranstva su onemogućili rast privatne potrošnje. Javni radovi su bili glavni izvor blagog rasta investicija u 2013. godini čime je više nego amortizovan pad privatnih investicija.

U 2013. godini su tekući neto prilivi iz inostranstva bili za 14% niži u odnosu na pretkrizni nivo, dok je priliv stranog kapitala dostigao tek 39% nivoa iz 2008. godine¹⁴. Pri tome su direktna strana ulaganja u 2013. godini iznosila svega 478 miliona KM¹⁵, odnosno skromnih 1,8% BDP-a. Spoljni dug javnog sektora BiH je u 2013. godini dostigao nivo od 7,4 milijarde KM (28% BDP-a) uz porast od 4% u odnosu na 2012. godinu.

U periodu nakon izbijanja ekonomske krize (2009. godine) su zabilježeni skromniji nivoi novčanih i finansijskih tokova sa inostranstvom koji su u prošlosti bili među glavnim pokretačima ekonomskog rasta u BiH. Time su znatno umanjene šanse za brzi ekonomski oporavak zemlje pogotovo obzirom da nije učinjeno dovoljno na planu konkurentnosti da se ovaj gubitak neutrališe. Naime, BiH nije značajnije unaprijedila poslovno okruženje, kreditni rejting i druge elemente značajne u podsticanju

¹² Prosječan broj zaposlenih je iznosio 686 hiljada uz smanjenje od 0,1% g/g, dok je broj nezaposlenih uvećan za 1,7% g/g na prosječan broj od 552,5 hiljada. Izvor: entitetski zavodi za zapošljavanje

¹³ Prosječna plata je iznosila 827 KM, Izvor: BH Agencija za statistiku

¹⁴ Centralna banka BiH, Platni bilans

¹⁵ Centralna banka BiH, Platni bilans

domaćih i privlačenju stranih investicija, te jačanju izvoza. Prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja u 2013. godini BiH je svrstana na 131. mjesto i predstavlja jedno od najlošijih mjesta za poslovanje u Evropi.

Perspektive

Kapital će po svemu sudeći i u narednom periodu biti znatno oskudniji u odnosu na period prije krize obzirom na narušeno povjerenje u sistemu svjetskih finansijskih tokova (za koje će trebati godine da se povrati), ali i revidirane monetarne politike velikih svjetskih ekonomija. Eventualni nastavak i jačanje ekonomskih sankcija Rusiji nametnutih od strane SAD i EU predstavljaju dodatni rizik prilivu stranog kapitala u BiH obzirom da je Rusija jedan od najvećih stranih investitora u BiH u posljednjih nekoliko godina. Prema tome, u skorijoj budućnosti je teško očekivati značajniji priliv stranih investicija u BiH izuzev u sektorima gdje BiH ima neku prirodnu komparativnu prednost (npr. energetski sektor), ili u slučaju većih privatizacija monopolskih preduzeća (poput telekoma). Očekivanja nisu bolja ni kada su u pitanju izvozna tražnja i tekući prilivi novca iz inostranstva. Naime, aktivne fiskalne politike kojima je u kriznom periodu zaustavljena recesija, te u postkriznom periodu podstaknut rast svjetske ekonomije, su završene.

U narednom periodu se uglavnom očekuju mjere fiskalne štednje praćene strukturnim reformama mnogih zemalja u okruženju koje će teško podstaći značajniji ekonomski rast u neposrednoj budućnosti. Sve ovo potvrđuju i relevantne projekcije (DG ECFIN)¹⁶ ekonomskog rasta i zaposlenosti za EU i neposredno okruženje prema kojima se očekuje tek postepeni oporavak tokom više godina bez skorijeg povratka na pretkrizni trend. Ovo se posebno odnosi na Italiju, Sloveniju i Hrvatsku koje tek počinju izlaziti iz višegodišnje recesije i gdje se teško može očekivati brzi oporavak.

Očekivani ekonomski rast nekih od važnijih ekonomskih partnera iz bližeg okruženja, te rast Euro zone bi trebali ojačati BiH ekonomski rast tokom 2014.-2015. godine. Ovo bi trebalo i više nego iskompenzirati odsustvo snažnog doprinosa rastu od strane proizvodnje i izvoza električne energije iz 2013. godine (kada je došlo do normalizacije sistema nakon velikih problema u prethodnoj godini). Nakon blage recesije Euro zone u 2013. godini, prema projekcijama DG ECFIN-a, očekuje se skroman realni rast od 0,8% u 2014. godini, te 1,1% u 2015. godini. Ovo bi trebalo prije svega dovesti do postepenog jačanja izvoza i industrijske proizvodnje u Euro zoni. Pored toga, ekonomski rast u okruženju bi mogao poboljšati trendove kako tekućih tako i kapitalnih novčanih priliva iz inostranstva. Uprkos elementarnim nepogodama koje su pogodile teritoriju BiH, naprijed navedeno bi trebalo dovesti do jačanja izvoza i industrijske proizvodnje u BiH čime bi višegodišnji negativan trend broja zaposlenih mogao biti konačno zaustavljen i blago preokrenut. Očekuje se da bi pomenuti faktori trebali dovesti do ekonomskog rasta BiH od 1,8% u 2014. godini, te 3,2% u 2015. godini. Ovaj rast bi trebao prije svega biti podstaknut rastom izvoza, te postepenim jačanjem privatne potrošnje i investicija. S druge strane, jačanje domaće tražnje bi trebalo dovesti do povećanja rasta uvoza, te skromnog realnog povećanja vanjskotrgovinskog deficita od 4,1% u 2014. godini.

Daljnji postepeni ekonomski rast u 2016. godini u Euro zoni (1,7%¹⁷) i neposrednom okruženju bi trebao dovesti do takođe postepenog jačanja ekonomskog rasta BiH koji bi u 2016. godini mogao iznositi 4,1%, odnosno 4,6% u 2017. godini. Naime, poboljšanje ekonomije u okruženju bi trebalo

¹⁶ DG ECFIN, European Economic Forecast, Autumn 2014

¹⁷ Isto.

podstaknuti veću izvoznu tražnju i jačanje inostranih priliva novca. To bi trebalo postepeno povećati BiH ekonomski rast prije svega kroz daljnje jačanje izvoza, te privatne potrošnje i investicija.

Obzirom da glavne pretpostavke projekcija ekonomskog rasta dolaze iz vanjskog sektora, tu se upravo nalaze i glavni rizici njihovog ostvarenja. Naime, slabiji ekonomski rast u okruženju ili eventualne recesije u budućnosti bi mogli ponovo značajno ugroziti BiH ekonomski rast.

III. SWOT analiza društveno-ekonomskog stanja u BiH

SWOT analiza omogućava uočavanje svih pozitivnih i negativnih faktora bh. ekonomije i uspostavlja ravnotežu između internih sposobnosti i eksternih mogućnosti. Snage, slabosti, prilike i prijetnje za socio-ekonomski razvoj BiH su određene kao relativna pozicija BiH u odnosu na dvije grupe zemalja, tj. prva grupa zemalja koju čini pet novih članica EU (Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Rumunija i Slovačka) i druga grupa koju čine tri zemlje jugoistočne Evrope (JIE-3: Crna Gora, Makedonija i Srbija).

Snage, slabosti, prilike i prijetnje bh. ekonomije bazirane su na (i) glavnim makroekonomskim indikatorima BiH, i na informacijama iz (ii) izvještaja o Indeksu Globalne konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma o glavnim karakteristikama bh. konkurentnosti; (iii) izvještaja Svjetske banke o lakoći poslovanja i pokazateljima o poslovnoj klimi, (iv) EBRD pokazateljima o stanju i dinamici tranzicijskih/strukturnih reformi u BiH; (vi) pokazateljima Svjetske banke o raznim aspektima upravljanja u BiH (vii) podacima iz Ekonomskog i fiskalnog programa BiH u vezi sa makroekonomskim, fiskalnim i strukturnim reformama u zemlji. Sve prethodno navedene informacije su grupisane u SWOT matricu prema slijedećim aspektima:

- a/ Makroekonomsko okruženje
- b/ Ljudski resursi i tržište rada
- c/ Tehnologija, poslovna sofisticiranost i inovacije
- d/ Finansije i infrastruktura
- f/ Poslovno okruženje
- g/ Institucije i upravljanje
- i// Obuhvat i potreba za strukturnim i sektorskim reformama
- j/ Socijalni aspekti razvoja

IV. Vizija

“BiH u 2020 je institucionalno razvijena, konkurentnija i dinamičnija ekonomija sa većim mogućnostima da ostvari održiv ekonomski rast sa većim brojem i kvalitetnijim radnim mjestima te jačom socijalnom kohezijom, bazirana na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja”.

Ovakva vizija proistekla je na osnovu temeljne analize potencijala BiH kao i uslova i ograničenja u kojima se ostvaruju razvojni ciljevi. Saglasno viziji utvrđeni su pravci rasta ekonomije BiH koji su prikazani u poglavljima koja slijede.

V. Strateški razvojni principi, prioritetna područja razvoja i sektori

V.1. Pametan rast

Osnovni cilj principa Pametan rast jeste unapređenje područja inovacija i poticanje rasta na osnovu znanja u regiji. Oni se smatraju glavnim izvorima konkurentske prednosti i stvaranja dodane vrijednosti u budućnosti. Strategija Jugoistočne Evrope 2020 postavlja povećanje od 32% u prosječnoj produktivnosti rada u odnosu na 2010. godinu, kao glavni cilj u ovom principu razvoja. Ovaj porast produktivnosti bi trebao biti popraćen povećanjem od 18% u broju visokokvalificiranih osoba u radnoj snazi.

Pametan rast podrazumjeva usmjerenje na jačanje znanja i inovacija kao pokretača budućeg rasta. To zahtjeva poboljšanje kvalitete obrazovanja, jačanje istraživanja, poticanja inovacija i znanja na području cijele BiH, što će omogućiti da se u potpunosti iskoriste informacijske i komunikacijske tehnologije te obezbijediti da se inovativne ideje mogu pretvoriti u nove proizvode i usluge koje stvaraju rast, kvalitetna radna mjesta i pomažu u rješavanju evropskih i globalnih društvenih izazova. No, za uspjeh, to mora biti u kombinaciji sa poduzetništvom, financijama i fokusom na potrebe korisnika i tržišne prilike.

Razvojno područje: Razvoj ljudskih resursa

Razvoj ljudskih resursa predstavlja poseban izazov za BiH. Ukupno obrazovno postignuće stanovništva je nisko sa velikim razlikama među spolovima, a postoji i raskorak između vještina i zahtjeva tržišta rada. Nadalje, osjetljive grupe poput Roma i lica sa invaliditetom suočavaju se sa posebnim izazovima u smislu socijalne uključenosti i integracije u tržište rada.

Hitna potreba da se ovi izazovi rješavaju i da se promovira produktivno zapošljavanje i dostojanstven rad vodili su ka formuliranju Strategije zapošljavanja u BiH 2010.-2014. godina, pri čemu se vodilo računa o Okviru zapošljavanja EU i obavezama koje proizilaze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i Sporazuma o evropskom partnerstvu. Sektor obrazovanja i ljudskih resursa igra značajnu ulogu u pripremi zemlje za pristupanje EU.

Uprkos ostvarenom napretku i nedavnim reformama, obrazovni sistem se suočava sa značajnim izazovima i stoga je neophodno unaprijediti ga od najnižeg do najvišeg nivoa. Stope upisa u predškolsko obrazovanje su najniže u regionu, dok su stope upisa u osnovno i srednje obrazovanje povoljnije, iako ispod zadovoljavajućeg nivoa. Nedostatak efikasnosti sistema tercijarnog obrazovanja se može potkrijepiti činjenicom da samo 3% studenata Univerziteta u Sarajevu okončavaju na vrijeme svoje studije.

Lica sa najvišim nivoima obrazovanja najmanje učestvuju u nezaposlenosti (u 2013. godini lica sa tercijarnim obrazovanjem su predstavljala 10,1%¹⁸ stope nezaposlenosti). Iako podaci podcrtavaju da lica sa višim nivoima obrazovanja predstavljaju pozitivnije rezultate tržišta rada, čini se da formalni sistem obrazovanja nije u stanju obezbijediti vještine potrebne dinamičnom i savremenom tržištu rada. Problem je dvojak: s jedne strane, postoji neusklađenost između vještina i potreba tržišta rada,

¹⁸ Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi.

a s druge strane, postoji neusklađenost između obrazovnih profila i sektora u kojima postoji povećana tražnja za radnicima.

Kada je u pitanju stručno obrazovanje i obuke, reforme su u toku, ali su spore. Planirana opsežna modernizacija sistema obrazovanja i obuke još se nije ostvarila. Većina opreme dostupne u školama za stručnu obuku je zastarjela, broj nastavnika obučenih u novim metodologijama podučavanja je ograničen, a mogućnosti za sticanje radnog iskustva u preduzećima su minimalne. Treba unaprijediti relevantnost rezultata stručne obuke za potrebe tržišta rada. Nadalje, postojeće mogućnosti za cjeloživotno učenje su veoma ograničene i dostupne samo malom broju radno sposobnog stanovništva. Što se tiče kvalifikacijske strukture registrovanih nezaposlenih osoba u BiH, najveći udio ukupnog broja nezaposlenih osoba čine osobe sa srednjim stručnim obrazovanjem.

Stopa upisa u srednjim školama je 76,2%. Oko 54% učenika završi srednju školu u redovnom roku, a samo 24% maturanata nastavlja školovanje nakon srednje ili više škole. Napuštanje srednjeg obrazovanja od 32,2% je veoma visok procenat (a odnosu je sa maloljetničkom delinkvencijom, pripadanju romskoj populaciji, siromaštvom i materijalnom situacijom u obitelji). Ne posvećuje se dovoljno pažnje razvoju poduzetničkih kompetencija, a koje se trebaju razvijati kroz obrazovni sistem.¹⁹

U BiH su uspostavljene dvije agencije za visoko obrazovanje na državnom nivou: Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvalitete i Centar za informisanje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja. Izgradnja institucionalnih kapaciteta u visokom obrazovanju je primjetno i imala je pozitivan uticaj na komponentu visokog obrazovanja (priznavanje diploma, upravljanje univerzitetima, institucionalni razvoj univerziteta u BiH, povećana akademska i mobilnost radne snage sa BiH i na evropskom tržištu rada). Kao posljedica rascjepkane strukture i nedostatka organizacije obrazovanja na cjelokupnom prostoru BiH, mnogi studenti po završetku općeg obrazovanja ne steknu potrebne vještine da se nose sa potrebama tržišta rada. Njihovi rezultati su ispod standarda (sa značajnim geografskim razlikama). Kvaliteta obrazovanja je na vrlo niskoj razini, što pokazuje Izvještaj o globalnoj konkurentnosti gdje je BiH veoma nisko rangirana.

Prioriteti:

- ✓ Unapređenje razvoja vještina i cjeloživotnog učenja
- ✓ Razvoj državnog kvalifikacijskog okvira
- ✓ Povećanje ravnopravnog pristupa i sudjelovanje u visokom kvalitetu obrazovanja na svim nivoima, usklađenog sa mjerama za priznavanje kvalifikacija koje podržavaju mobilnost
- ✓ Uvesti poduzetništvo kao ključ za razvoj sposobnosti na svim nivoima obrazovanja i osposobljavanja (nastavni plan i program, osposobljavanje nastavnika, ocjenjivanje)
- ✓ Uvođenje vrednovanja i mjerenja učinkovitosti obrazovnog sistema,

Razvojno područje: Industrijska konkurentnost

BiH spada među najmanje konkurentne evropske zemlje. Zajedno sa ostalim zemljama Jugoistočne Evrope čini najnekonkurentniji region Evrope. Prema Globalnom indeksu konkurentnosti za 2013. godinu BiH je rangirana na 87. mjesto od 148 zemalja. Osnovni način povećanja konkurentnosti i

¹⁹ UNDP, Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012.

ostvarivanja snažnog ekonomskog razvoja je podsticanje konkurentne proizvodnje i distribucije znanja.

Inovacije su čvrst temelj socio-ekonomskog razvoja i vrijeme je da inovacije zauzmu svoje mjesto u institucionalnim i strateškim okvirima razvoja Bosne i Hercegovine. One mogu biti samo jedan ključni faktor prema boljem prosperitetu i ekonomskom rastu zemlje, i koje će omogućiti više poslova i bolje živote za građane Bosne i Hercegovine. Uvođenje inovacija i visoke tehnologije u razvoj poduzetništva će pružiti mogućnost mladim poduzetnicima i novootvorenim firmama da doprinesu razvoju malih i srednjih preduzeća i razvoju klastera koji su postali jedna od glavnih politika Evropske Unije. U BiH je usvojen Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinacije unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje BiH i Strategija razvoja znanosti u BiH 2010-2015. Usvojena je Zajednička Regionalna strategija nauke na području Zapadnog Balkana i formirano je Vijeće za nauku BiH. Prema Svjetskom inovacijskom indeksu BiH je rangirana na 65. mjesto od 142 zemlje. Međutim, procijenjena vladina ulaganja u istraživanje i razvoj iznose tek oko 0,03% BDP, i sa 781 istraživačem na milion stanovnika.

Ipak, povećan je broj uspješnih projekata za Sedmi Okvirni program za istraživanje i razvoj (FP7). Trenutno su aktivna 22 projekta gdje je ovim programom omogućeno finansiranje zajedničkih istraživanja u strateškim oblastima koja obuhvataju oblasti obrazovanja (inovacije i istraživanja, nauku), zdravstva, infrastrukturu, razvoj malih i srednjih preduzeća i klastere. Takođe program stimulira mobilnost naučno-istraživačkih radnika i izgradnju istraživačke infrastrukture te Program Evropske Zajednice za atomsku energiju i zajednički istraživački centar.

Ojačani su i administrativni kapaciteti. Uspostavljena je mreža kontakt tačaka u cijeloj zemlji kako bi se obezbijedile informacije o istraživačkoj saradnji u programu FP7 (2007-2013) i drugim istraživačkim programima Cost i Eureka. Subjekti iz BiH u učešću u Sedmom okvirnom programu nisu više ograničeni na specifične programe i naučno-tehnološke saradnje nego imaju i mogućnosti da se uključe u sve istraživačke aktivnosti Evropske komisije.

U BiH je uspostavljena i struktura za novi program EU za istraživanje i inovacije HORIZON 2020. Cilj programa je jačanje saradnje znanstvenog i poslovnog sektora u postizanju konkretnih rezultata, pri čemu će inovativni i mali i srednji poduzetnici imati brojne prilike za dodatno finansiranje svojih projekata.

Zemlje EU polaze od toga da su klasteri u velikoj mjeri ključni za povezivanje i jačanje high-tech inovacija i transfera tehnologija a u isto vrijeme jačaju konkurentnost i ekonomski rast u zemlji. Međutim, prisutnost razvijenih klastera u BiH je znatno opala u poređenju sa prethodnim godinama a od velike je važnosti da se radi na njihovom razvijanju i umrežavanju. BiH nema adekvatnog razvoja ili transfera inovativnih tehnologija i razvijenih vještina uposlenika, što uz partnerstvo firmi čini kritične faktore uspjeha u razvoju klastera koji u BiH nisu dovoljno razvijeni. Prema anketama Svjetskog ekonomskog foruma rasprostranjenost razvijenih klastera u BiH znatno je manja u poređenju sa zemljama Europske unije. Neki od poznatih klastera u BiH su klaster kožarsko prerađivačke industrije "Koža", klaster plastičara i alatničara BiH, drvni klasteri u BiH, Klaster turizma Hercegovina, Klaster obnovljivih izvora energije, Klaster metal Banja Luka i Solar group.

Ono što ohrabruje je da BiH prema pokazateljima Izvještaja o globalnoj konkurentnosti sustiže zemlje iz okruženja u oblastima tehnološke spremnosti, visokog obrazovanja i obuke. Međutim ishodi ovog

napretka koji bi trebali biti materijalizirani kroz povećanje inovacija, broj patenata pokazuju da reforme koje su urađene u ovim oblastima ne daju plodove, odnosno došlo je do povećanja broja visokoobrazovnih ustanova i diplomanata, ali poboljšanje ishoda još uvijek nije prepoznatljivo. Za finansiranje istraživačkih aktivnosti BiH ne izdvaja velika sredstva i to onemogućava obnavljanje i izgradnju naučno istraživačkog potencijala.

BiH još uvijek nema specifične programe podrške poduzećima glede tehnološke obuke. Stanje se nije bitnije promijenilo u odnosu na prethodnu godinu u cijeloj regiji i još uvijek postoje velike prepreke u saradnji između univerziteta, istraživačkih centara i malih i srednjih preduzeća.

U vrijeme globalizacije za poboljšanje konkurentnosti bi trebalo krenuti od toga da svi rezultati i indikatori koji su vezani za ovu politiku moraju biti relevantni na svjetskom nivou što se postiže internacionalizacijom i evropeizacijom nauke i obrazovanja. Situacija u razvijenim zemljama je takva da je evidentna "tranzicija" naučno istraživačkih sistema prema novom modelu "proizvodnje znanja" koji podrazumjeva heterogenost, interdisciplinarnost i umrežavanje sa akcentom na kooperativna istraživanja u saradnji nauke i privrede. Pažnja se treba posvetiti i pojedinačnim inovatorima koji nisu neophodno vezani za univerzitete, institutske laboratorije ili istraživačke centre u preduzećima. Uspjesi koji ostvaruju BiH inovatori veoma često nemaju neka formalna akademska ili istraživačka zvanja a koji na svjetskim smotrama dobijaju najviša priznanja, a njihov stepen primjene u privredi je veoma mali. Tržišni potencijal njihovih pronalazaka ili poboljšanja ostaju neiskorišteni zbog nedovoljne pomoći BiH društva i države.

Prioriteti:

- ✓ Razvijati poduzetničke, inovatorske i istraživačke infrastrukture
- ✓ Povećati udio investicija i nastavnih sredstava u ukupnom iznosu finansiranja obrazovanja;
- ✓ Uvesti poticajne mjere za brže osnivanje i povezivanje istraživačkih centara i tehnoloških parkova sa preduzećima;
- ✓ Umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu;

Područje politike: Kultura i kreativni sektori

Percepcija kulturnih i kreativnih sektora kao pokretača razvoja u BiH je u vrlo ranoj fazi. Uzimajući u obzir potencijal ovog sektora kao izvora rasta, trebali bi postati dio državnih politika i imati institucionalnu podršku. Ulaganje u kulturu i kulturne industrije i uzimanje kulturnog aspekta u razmatranje mora imati značajnu ulogu u planiranju i provođenju ekonomskog razvoja u BiH, jer kultura u tom procesu ima funkcionalnu i normativnu ulogu. Ulaganje u kulturu može doprinijeti kreiranju novih radnih mjesta, smanjenju siromaštva, te učestvuje u trgovinskom balansu, potiče razvoj novih tehnologija i utiče na poboljšanje opšte kvalitete života, te ojačava ugrožene skupine stanovništva da učestvuju u društvenim procesima. Uloga kulture u procesu pomirenja i izgradnje identiteta kroz obnovu kulturnog naslijeđa je značajna i specifična za BiH. Jako je važno da javne politike koje regulišu ekonomski razvoj imaju za cilj stimulisane razvoja kulture i kulturnih industrija, uspostavu sistema koji će pomoći kreiranje kulturnih distrikta, razvoj kulturnog turizma, i subvencioniranje firmi koje proizvode kulturna dobra i usluge odnosno subvencioniranje kulturnih industrija.

Kultura i kulturne industrije se širom svijeta suočavaju sa teškim uslovima rada i mnogi trendovi za koje mislimo da su specifični za BiH su globalnog karaktera, te se sve zemlje suočavaju sa mnoštvom istih ili sličnih problema od kojih je možda najvažniji kako stimulisati lokalni ekonomski razvoj i očuvati umjetnost i kulturu koja je značajan katalizator lokalnog ekonomskog razvoja.

Sva tri stuba društva i međunarodne organizacije koje pomažu razvoj BiH imaju ulogu u ovom procesu i moraju podjednako provoditi aktivnosti koje imaju za cilj davanje značaja kulturi i kulturnim industrijama u procesu lokalnog razvoja. Vladine institucije, između ostalog, trebaju promovirati koncepta intelektualnog vlasništva koji će biti primjenjiv na cijelom teritoriju BiH, donijeti zakone u oblasti kulturne legislative kao što su npr. oni vezanih za davanje kolektivnog trademarka proizvođačima kulturnih dobara i usluga, te uspostava standarda kvalitete, ali i definisati položaj kulturnih institucija, stimulisati rad malih i srednjih preduzeća u sektoru kreativnih i kulturnih industrija. Obrazovne institucije u svoj rad trebaju uključiti izučavanje novih oblasti kao što su ekonomije kulture i umjetnosti i druge oblasti. Razvojne agencije trebaju revidirati razvojne strategije da u njih uključe kulturu i njen utjecaj na razvoj pojedinih regija. Međunarodne institucije trebaju uključiti kulturni aspekt u svoje razvojne programe jer kultura značajno doprinosi ekonomskom razvoju i zbog toga se kultura i kulturno naslijeđe ne smiju izostaviti iz svih razvojnih programa.

Strateška upotreba kulture u procesu razvoja zasnovana je na promišljanju lokalnih resursa i komparativnih i kompetitivnih prednosti jednog područja. Urbane sredine zbog same činjenice da imaju veći broj stanovnika su pod većim utjecajem kulture i kulturnih industrija. Što se tiče razvoja ruralnih regija, način na koji kultura konkretno potpomaže lokalni održivi razvoj je u sektoru kulturnog turizma. Turizam se često spominje kao strategija spašenja BiH ekonomije ali ulaganje u turizam podrazumijeva različite forme turizma – kulturni turizam baziran na historiji, materijalnom naslijeđu (zanatima, tradiciji) i turizam baziran na eno-gastronomskim produktima. Kada je kulturni turizam u pitanju trebamo razmotriti nekoliko uloga: obrazovnu, kulturnu i rekreacionu ulogu kulturnog turizma. Avanturistički turizam, ekoturizam, interes za folklor, zanate, banjski turizam i mnoge druge kategorije samo su neke od vrsta kulturnog turizma koji se može razviti u BiH. Materijalno kulturno naslijeđe može biti dobra početna baza i instrument lokalnog razvoja u BiH zbog obilja naslijeđa koje nalazimo na svakom koraku i zbog kompatibilnosti sa razvojem kulturnog turizma. Baziranje na malim i srednjim preduzećima koja promoviraju materijalno kulturno naslijeđu dozvoljava razvoj na osnovu lokalnih specifičnosti i karakteristika regiona.

Kultura kao specifično ponašanje društvene grupe (zajedničke vrijednosti, stavovi, preferencije i znanje) može imati i negativan uticaj na razvoj neke regije. Zbog toga je neophodno izvršiti analizu kulture jednog područja u fazi planiranja i kreiranja razvojne strategije (za buduće javne politike, programe i projekte) ili pri izradi studije izvodljivosti i analize rizika. Znanje o odnosu moći reflektiranom u kulturi date teritorije je neophodno za uspješno planiranje i provođenje razvojnih projekata. Današnji koncept razvoja uzima u obzir međusobnu povezanost, pluralizam, konstantne promjene, slobode i ljudska prava. Zbog toga je potrebno redefinirati regionalne i lokalne razvojne prioritete koje trenutno ne uključuje kulturu i kulturne industrije kako bismo osigurali održivi razvoj.

Instrumentalizacija kulture u proizvodnji, distribuciji i potrošnji proizvoda i usluga jako je važna za izradnju komparativnih i kompetitivnih prednosti pojedinih sektora i ekonomije (i na mikro i na

makro nivou). Kultura kao generator radnih mjesta podrazumijeva promijenu javne politike prema umjetnicima i kulturnim djelatnicima. Zatim, neophodna je podrška razvijanju zanata, kulturnog turizma, obezbjeđivanje kontinuiranih kulturnih aktivnosti koje se mogu igrati oko već uspostavljenih festivala u BiH.

Prioriteti:

- ✓ Promocija socijalnih inovacija
- ✓ Poticati aktivnu suradnju između filmske produkcije, javnih emitera, proizvodnje i distribucijskih poduzeća
- ✓ Mapiranje i razvoj mogućih klastera kreativnih industrija
- ✓ Kreiranje mape aktivnosti za razvoj kulturog turizma u ruralnim područjima

V.2. Održiv rast

Kako je definisano u Strategiji Jugoistočne Evrope 2020 „održivi rast zahtijeva održivu i pristupačnu transportnu i energetska infrastrukturu, konkurentnu ekonomsku bazu i ekonomiju zasnovanu na efikasnom korištenju resursa.“²⁰

Razvojno područje: Ravnomjeren regionalni razvoj

Ravnomjeren regionalni razvoj ima za cilj da doprinese ukupnom nacionalnom rastu i razvoju stvaranjem uslova koji će smanjiti društvene i ekonomske razvojne nejednakosti među regijama, omogućiti svim područjima da postanu konkurentna, te uspostaviti okvir za koordinisane nacionalne, regionalne i lokalne inicijative kojima je cilj unaprjeđenje ekonomskog i društvenog razvoja zemlje.

Jedan od ključnih pristupa ka ravnomjernom regionalnom razvoju jeste stvaranje policentričnih privrednih središta i regionalno-specifičnih inovacionih sistema. To može biti omogućeno mapiranjem ključnih regionalno-specifičnih postojećih i/ili mogućih privrednih klastera koji se baziraju na upotrebi preovladujućih lokalnih resursa (prirodni resursi, tradicionalna znanja i vještine, poduzetnički potencijal pojedinih regiona). Potrebno je poticati lokalne inicijative i integralni razvojni pristup, kao i razvijati i modernizovati transportnu infrastrukturu.

Integrirani lokalni razvoj

BiH je jedna od najruralnijih zemalja u Evropi sa 61 % stanovništva koje živi u ruralnim naseljima ili rijetko naseljenim opštinama.²¹ U BiH postoje 144 jedinice lokalne samouprave od čega njih 80 u Federaciji Bosne i Hercegovine, 63 u Republici Srpskoj i 1 Distrikt Brčko. Prema izvještaju UN-a (2014.) utvrđeno je da je 50% jedinica lokalne samouprave u BiH nerazvijeno ili izrazito nerazvijeno.

Rastući dispariteti odražavaju koncentraciju ekonomske aktivnosti i mogućnosti zapošljavanja u nekoliko većih gradova, uz istovremeno smanjenje aktivnosti u ruralnim područjima. Dodatni izazov je značajan nivo siromaštva te razlike u razvoju među različitim lokalnim područjima, prije svega između urbanih centara i ruralnih dijelova, uz nedovoljnu društvenu uključenost i postojanje velikog broja socijalno ugroženog stanovništva.

²⁰Regionalno Vijeće za saradnju, Strategija za Jugoistočnu Evropu 2020

²¹ UNDP, Zajednički program Ujedinjenih nacija za BiH 2015-2019.

Slaba infrastruktura i slabo razvijeno poslovno okruženje čini prepreku za razvoj uslova u kojima bi investicije vodile ka stvaranju novih radnih mjesta što bi doprinjelo većoj ekonomskoj i socijalnoj koheziji i ravnomjernom regionalnom razvoju u BiH. Nivo konkurentnosti privrede i poljoprivrede i dalje je nizak u poređenju sa državama članicama EU i većinom država u regiji, što uzrokuje visoku stopu nezaposlenosti, a time i siromaštva.

Podrška za unapređenje konkurentnosti na lokalnom nivou je neophodna za stvaranje prilika za ekonomski oporavak. Predpristupna pomoć EU u narednom period će postati dostupna kroz IPA II i lokalnom nivou. Planirano je da će podrška biti usmjena na razvoj privatnog sektora sa naglaskom na inovativnost, razvoj izvozno orijentisanih sektora, te sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja i turizma. Podržavaće se saradnja između privatnog sektora i ustanova za obrazovanje, osposobljavanje i istraživanje u cilju rješavanja kvalifikacijskog jaza na tržištu rada i povećanja konkurentnosti lokalne privrede²². Stvaranjem radnih mjesta s posebnim naglaskom na manje razvijena područja, uključujući ruralna područja ili područja s visokim učešćem ranjivih grupa (uključujući izbjeglice i interno raseljene osobe), zaokružiće se podrška za socijalni razvoj lokalnih zajednica.

Međutim, kao i u mnogim drugim zemljama u razvoju, u jedinicama lokalne samouprave u BiH još uvijek nedostaju ključni kapaciteti koji bi omogućili pokretanje razvoja. Uz pomoć projekta UNDP²³ skoro 30% lokalnih vlasti izradilo je svoje razvojne strategije koje obuhvataju socijalne, ekonomske i okolišne aspekte koje su usklađene sa strategijama viših nivoa vlasti, opštinskim budžetima i prostornim planovima. Djelotvoran odgovor na nedostatak kapaciteta zahtijeva kreiranje povoljnog okruženja uz postojanje odgovarajućeg pravnog i strateškog okvira, institucionalni razvoj, uključujući participaciju lokalne zajednice, razvoj stručnih kapaciteta i jačanje sistema i alata za upravljanje u lokalnim administracijama.

Glavni izazov je podržati ravnomjeran lokalni razvoj u BiH kroz smanjenje dispariteta između opština, u smislu kvaliteta života kao i razvojnog potencijala u uslovima slabosti i složenosti upravljanja, nedostatka političke podrške na višim nivoima vlasti uz manjak finansijskih i ljudskih resursa na opštinskom nivou.

Prioriteti:

- ✓ Promovisanje pristupa/projekata integrisanog lokalnog razvoja
- ✓ Razvoj institucionalnih kapaciteta na relevantnim nivoima vlasti za izradu i implementaciju politika koje će doprinijeti održivom regionalnom i lokalnom razvoju;
- ✓ Razvoj kapaciteta nižih nivoa vlasti (entitetskih, kantonalnih/međuopštinskih i lokalnih) za identifikovanje i procjenu potreba ugroženih grupa, kako bi se izradile i implementirale integrisane i inkluzivne razvojne strategije, poboljšala koordinacija i integrisano upravljanje poslovima i uslugama lokalne samouprave;
- ✓ Poboljšanje kvalitete razvoja poslovnih usluga za poljoprivrednike i male i srednje poduzetnike usmjerene ka jačanju lanca vrijednosti i stvaranju radnih mjesta;

²² Evropska komisija, Instrument za pretpristupnu pomoć, Bosna i Hercegovina, Nacrt strateškog dokumenta za zemlju korisnicu 2014-2017, mart 2014.

²³ UNDP BIH, ILDP – Projekat integrisanog lokalnog razvoja

Transport

Transportna infrastruktura je važan segment ekonomskog razvoja, stvaranja konkurentnog poslovnog okruženja kao i ravnomjernog regionalnog razvoja i predstavlja važnu podlogu za održivi razvoj zemlje. Razvijen transportni sistem olakšava i potiče mobilnost ljudi i roba te, smanjivanjem saobraćajne izolovanosti, omogućava rast produktivnosti i stvara pretpostavke za uravnotežen regionalni razvoj.

Bosna i Hercegovina je tranzitna zemlja za transevropsku mrežu, sa posebnim značajem koridora Vc od Budimpešte do luke Ploče u Hrvatskoj. Koridor Vc, ukupne dužine kroz BiH od 336 km, koji će BiH povezati s evropskim transportnim sistemom, bi trebao biti završen do 2020. godine.

Iako je u obnovu oštećene transportne infrastrukture uloženo mnogo sredstava kroz razne projekte, aktuelno stanje je još uvijek nezadovoljavajuće, djelimično i zbog nedovoljnih sredstava za redovno održavanje. Postoji velika zabrinutost vezana za sigurnost na cestama obzirom da je BiH jedna od zemalja sa najvećim brojem nesreća na putevima u Evropi²⁴.

Poslednji izvještaj Svjetskog ekonomskog foruma (2013.-2014.) pokazuje da je kvalitet opšte infrastrukture u BiH nezadovoljavajući (BiH se nalazi na 127. mjestu od 148 zemalja). Transportna infrastruktura je na nižem stepenu razvoja nego u zemljama u okruženju, dok je u odnosu na prosječnu razvijenost EU zemalja u značajnom zaostatku. Ne samo da se BiH nalazi ispod nivoa razvijenosti zemalja novih članica EU²⁵ u oblasti vazdušnog transporta, nego uveliko zaostaje i u cestovnom i željezničkom saobraćaju.

Najveći broj putnika u BiH se prevozi drumskim saobraćajem (oko 93%) dok se željeznice koriste sa tek oko 3%. Ovo stvara ogromno opterećenje na putnu infrastrukturu koja je u nekim slučajevima preopterećena i generiše sve veće emisije plinova staklene bašte. I pored toga, učešće emisije plinova sa efektom staklene bašte iz sektora transporta je niže u odnosu na zemlje EU: manje od 7% od ukupne vrijednosti emisija, dok je u zemljama EU oko 20%²⁶.

Otvaranje tržišta u željezničkom saobraćaju praktično još nije ni započelo zbog velikog uticaja državnog vlasništva. Učešće željezničkog transporta u ukupnom prevozu roba u BiH u periodu 2006.-2013. godine pokazuje negativan trend kretanja u odnosu na učešće cestovnog prevoza roba (mil. tkm). U 2013. godini učešće željezničkog transporta u ukupnom prevozu roba u BiH je iznosilo 32% što je manje za 4 procentna poena u odnosu na 2011. godinu²⁷.

U 2013. godini je napredovala implementacija druge faze obnove željezničke infrastrukture u BiH. U prvoj fazi su sanirane pruge za male brzine bez odgovarajuće signalizacije i telekomunikacije. U okviru druge faze rehabilitacije vrši se obnova pruga i pružnih postrojenja s modernizacijom. Prisutan je i problem uskog grla u slučaju tunela Ivan i nagiba Bradina što sprječava razvoj kombinovanog transporta. Što se tiče intermodalnog transporta važno je prepoznati kao prioritet razvoj ekološkog i konkurentnog intermodalnog transporta kao i sistema mobilnosti.

Transportna mreža vodenim putem je takođe jedan od prioriteta ali problem predstavljaju minirana područja i obnova plovnog puta rijeke Save. Vodeni prevoz je od velike važnosti jer direktive EU

²⁴ Svjetska zdravstvena organizacija, Globalni izvještaj o sigurnosti na putevima, 2013.

²⁵ Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Rumunija i Slovačka

²⁶ Prvi nacionalni izvještaj BiH prema UNFCC

²⁷ BHAS, Saopštenje, Transport, broj 4., 2014. godina

nalažu da se svaki opasan teret mora prevoziti riječnim putem, u cilju rasterećenja i veće sigurnosti u okviru putnog i željezničkog saobraćaja. Potrebno je donijeti i propise o unutrašnjoj plovidbi koji trebaju biti usklađeni sa *acquisem*.

BiH je aktivno uključena u međunarodnu saradnju u oblasti infrastrukture i transporta. Učestvuje u grupi cestovnog transporta međunarodnog transportnog foruma, zatim Međuvladinoj organizaciji za međunarodni prevoz željeznicom, kao i projektu Trans-Evropske željeznice i Međunarodne pomorske organizacije. Članica je i regionalne mreže SEETO²⁸. BiH doprinosi provedbi Memoranduma o razumijevanju o razvoju glavne transportne regionalne mreže Jugoistočne Evrope. U 2014. godini usvojena je Strategija EU za Jadransko-Jonsku regiju u koju pored BiH pripada još sedam zemalja: Italija, Slovenija, Grčka, Hrvatska, Albanija, Srbija i Crna Gora. Opšti cilj pomenute strategije je promocija održivog ekonomskog i društvenog napretka u regiji zahvaljujući rastu i stvaranju radnih mjesta, te unaprjeđenje konkurentnosti i povezanosti regije, uz istovremeno očuvanje životne sredine te osiguravanje zdravog i uravnoteženog morskog i obalnog ekosistema.

Glavni nedostaci u sektoru transporta su loše stanje saobraćajne infrastrukture i nepostojanje politike i strategije transporta na nivou države, a izazovi koji predstoje su harmonizacija legislative sa *acquisem* i implementacija iste.

Prioriteti:

- ✓ Obnova transportne infrastrukture i izgradnja nove infrastrukture uz adekvatno upravljanje,
- ✓ Usklađivanje zakonodavnog okvira sa EU *acquisem*-om i implementacija zakona u praksi,
- ✓ Razvoj svih vidova transporta u BiH po modelu koji omogućava održiv razvoj transportnog sistema uz energetske efikasnost, uz vođenje brige o životnoj sredini i maksimalnu sigurnost svih učesnika u saobraćaju,
- ✓ Uključiti privatni sektor u planiranje i selekciju projekata.

Razvojno područje: Životna sredina i klimatske promjene

Iako BiH spada među zemlje koje imaju prosječnu vrijednost emisije plinova staklene bašte po glavi stanovnika u Evropi, već su primjećene klimatske promjene. Vijeće ministara BiH je u 2013. godini usvojilo Strategiju prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu. Pomenuta strategija ističe aktivnosti koje će omogućiti ekonomski rast i spriječiti uništavanje okoline u sektorima kao što su: poljoprivreda, biodiverzitet i osjetljivi ekosistem, energija, šumarstvo, zdravlje stanovništva, turizam i upravljanje vodama. Akcenat je na dvjema usko vezanim komponentama: prilagođavanje na klimatske promjene i smanjenje emisije.

Istaknute su dvije oblasti za moguće ublažavanje klimatskih promjena: unaprjeđenje efikasnosti i smanjivanje emisija plinova staklene bašte nastalih prilikom iskopavanja uglja i u termoelektranama, kao i u oblasti obnovljivih izvora energije²⁹. U sektoru proizvodnje električne energije strategija poentira zamjenu postojećih termoelektrana sa novim efikasnijim elektranama. Pored toga istaknut je i rad na poboljšanju energetske efikasnosti u zgradarstvu, jer na zgrade otpada najveći dio emisije plinova staklene bašte. Takođe, cilj je smanjiti očekivani rast zagađenja od saobraćajnih izduvnih gasova ulažući u željeznice i javni saobraćaj.

²⁸ Transportni observatorij za Jugoistočnu Evropu

²⁹ MVTEO, Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za BiH, 2013. godina

Iako su emisije CO₂ po glavi stanovnika u BiH u nivou prosjeka zemalja u Evropi³⁰, emisije plinova staklene bašte po jedinici BDP-a vrlo visoke (1,59 kg ekvivalentna CO₂ po jednom euru u 2008. godini što je skoro četiri puta više u odnosu na prosjek EU)³¹. Najznačajniji izvor emisije ugljendioksida (CO₂) je energetska sektor koji sa 74% doprinosi emisiji³². Samim tim potencijal za smanjenje emisije štetnih gasova u tom sektoru je najveći. Većina emisija nastaje u proizvodnji uglja i u termoelektranama u procesu proizvodnje električne energije. Ostali izvori emisije uključuju poljoprivredu (12%), industrijske procese (11%) i otpad (3%)³³. BiH ima potencijala da smanji emisije CO₂, a značajna pokrivenost šumama BiH teritorije predstavlja ogroman potencijal upijanja, a time i ublažavanja klimatskih promjena.

Međutim, još nisu preduzete mjere za ispunjavanje obaveze ublažavanja štetnog uticaja na životnu sredinu do 2020. godine u kontekstu pridruživanja Sporazumu iz Kopenhagena. Takođe je potrebno izraditi sveobuhvatnu cjeodržavnu klimatsku politiku i strategiju u skladu sa Očekivanim Okvirom za klimatske i energetske politike EU do 2030. godine.

U pogledu upravljanja otpadom, intenzivirane su radnje na planiranju upravljanja čvrstim otpadom tako što su završene studije za odabir lokacija za buduće regionalne sanitarne deponije, kao i planovi upravljanja komunalnim otpadom za odabrane regione. U 2013. godini usvojena je Strategija upravljanja radioaktivnim otpadom u Bosni i Hercegovini³⁴ kao i Zakon o odgovornosti za nuklearnu štetu³⁵ na nivou BiH. Održivo upravljanje otpadom svuda u svijetu postaje jedan od ključnih područja inovacija te razvoja zelene industrije i novih radnih mjesta, zbog toga je i u BiH u nedostaku mogućnosti za zapošljavanje neophodno, da javne politike posvete više pažnje održivom upravljanju okoliša te razvoju zelenih industrija na osnovu upravljanja otpadom te uz poboljšanje životne sredine aktivno doprinesu ka razvoju novih radnih mjesta.

Pored slabe usklađenosti sa *acquisem*, ne postoji ni sistemsko praćenje životne sredine u BiH, niti sistem izvještavanja zbog kompleksne podjele odgovornosti i obaveza između države, entiteta, kantona i opština. Poseban izazov predstavlja nedostatak velikog broja podataka i pokazatelja, ali i nedostatak kapaciteta za prikupljanje podataka kako bi se moglo sveobuhvatno sagledati stanje životne sredine u BiH.

Prioriteti:

- ✓ Jačanje institucionalnih i profesionalnih kapaciteta za razvoj i provođenje okolišne i klimatske politike, praćenje emisija plinova staklene bašte, kao i planiranje, provođenje, praćenje i izvještavanje i verifikovanje mjera za ublažavanje klimatskih promjena.
- ✓ Poboljšanje statistike i izvještavanje vezano za životnu sredinu
- ✓ Razvoj strateškog planiranja i harmonizacija pravnog okvira vezano za zaštitu životne sredine
- ✓ Izrada strategije upravljanja otpadom te promocija ekološke (zelene) industrije
- ✓ Poboljšanje efikasnosti upravljanja otpadom

³⁰ 8,09 tona po glavi stanovnika. Izvor: World Bank 2013., "World Development Indicators 2013."

³¹ Izvor: World Bank 2013., "World Development Indicators 2013."

³² UNDP, Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH, 2013

³³ UNDP, Napredak u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva u BiH, 2013

³⁴ Službeni glasnik BiH, broj 1/14

³⁵ Službeni glasnik BiH, broj 87/13

Razvojno područje: Poljoprivreda i ruralni razvoj

Sektor poljoprivrede zauzima po tradiciji važno mjesto u ekonomiji BiH imajući u vidu geografski položaj zemlje i raspoloživost prirodnih resursa. BiH ima niz povoljnosti za razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnih područja kao što su: prirodni resursi, relativno jeftini troškovi radne snage, blizina EU i mediteranskih tržišta, tradicija poljoprivredne proizvodnje, nezagađeno zemljište, dobri uslovi za razvoj eko-hrane i agroturizma kao i postojanje određenog nivoa fizičke i socijalne infrastrukture u ruralnim područjima.

Poljoprivreda i srodne djelatnosti imaju veliki značaj za pretežno ruralnu zemlju i ruralno stanovništvo. Učešće poljoprivrede, lova, šumarstva i ribolova u BDP-u BiH se u periodu 2005.–2012. godine postepeno smanjivalo sa 8,5% u 2005. godini na rekordno nizak procenat učešća od 6,2% u 2012. godini koji je posljedica vremenskih neprilika³⁶. U 2013. godini učešće poljoprivrede u BDP-u BiH je iznosilo 7% sa realnim rastom od 16% g/g. Smanjenje značaja poljoprivrede u BDP-u BiH rezultat je stagniranja u odnosu na ostale sektore u kojima se bilježi napredak, a među najvažnijim uzrocima navode se niska produktivnost sektora, ekstenzivna proizvodnja voća i povrća, nizak nivo subvencija, niski prosječni prinosi usjeva, kao i uticaj klimatskih promjena.

Proizvodnja hrane predstavlja strateški interes svake države. Proizvodnja prehrambenih proizvoda, pića i duhana u BDP-u BiH ima učešće od 2,6%³⁷. Stepem iskoristivosti brojnih kapaciteta prehrambene indistrije je nizak a prema izvještaju UN-a (2013.) BiH uvozi više od 65% hrane potrebne za zadovoljavanje svojih potreba. Lanac upravljanja i sistem službene kontrole hrane i hrane za životinje još nisu usklađeni sa evropskim standardima da bi se omogućio izvoz roba životinjskog porijekla na tržište EU.

Broj zaposlenih u poljoprivrednim djelatnostima u 2013. godini iznosi 155 hiljada³⁸, sa učešćem od 19% u ukupnom broju zaposlenih, a u odnosu na 2012. godinu zabilježeno je smanjenje broja zaposlenih za 7% g/g. U odnosu na zemlje EU gdje je prosjek zaposlenih u poljoprivredi oko 5% može se zaključiti da je poljoprivreda u BiH veoma značajna djelatnost.

Poljoprivredno zemljište u BiH zauzima 2.572.000 ha što predstavlja polovinu ukupne površine zemljišta. Od toga je obradivo 62% poljoprivrednog zemljišta, dok se oranično zemljište prostire na oko 1 milion hektara, od čega je oko 47%³⁹ neiskorišteno, djelimično i zbog miniranih područja. Ozbiljnu prepreku za dalji razvoj privrede predstavlja veličina i struktura farmi (udaljenost parcela). Prosječna veličina gazdinstva u BiH je između 2 i 5 hektara⁴⁰, dok je u EU prosjek 18,7 hektara. Stanje dodatno otežavaju i neadekvatna mehanizacija i slab pristup, tj. neorganizovano tržište.

Šumarstvo je jedan od potencijala za razvoj u BiH. U podsektoru šumarstva u BiH postoji problem neiskorištenosti potencijala gdje šume pokrivaju 43%⁴¹ teritorije BiH a nisu efikasno iskorištene. Jedan od razloga je i nepristupačan teren i mine. Efikasno korišćenje i upravljanje šumama imaće pozitivne socio-ekonomske i ekološke uticaje, kao i značajnu ulogu u prilagođavanju klimatskim promjenama.

³⁶ BHAS, BDP za 2013. godinu, proizvodni pristup, prvi rezultati

³⁷ BHAS, Tematski bilten, BDP 2005-2012. godina, podatak se odnosi na 2011.-2012. godinu

³⁸ BHAS, Anketa o radnoj snazi 2013. godine, Tematski bilten 09.

³⁹ MVTEO, Izvještaj iz oblasti poljoprivrede za Bosnu i Hercegovinu za 2012. godinu.

⁴⁰ MVTEO, Analiza politika u oblasti poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja BiH, 2009. godina

⁴¹ UNDP, Milenijumski razvojni ciljevi BiH za 2013. godinu, podatak za 2011. godinu.

Proizvodnja ribe u BiH jedna je od rijetkih grana prehrambenog sektora u kome su ispunjeni standardi i postavljeni kriteriji te osiguran izlazak na tržište zemalja Europske unije. Kvalitetne vode u BiH su preduslov kvaliteta ribljeg mesa, gdje postoji značajan potencijal rasta proizvodnje. Najviše se proizvode pastrmka (oko 84%), šaran (oko 11%) i ostale slatkovodne ribe⁴². Međutim, potrebno je uložiti dodatne napore za potpunu provedbu *acquisa* u ovom sektoru kako bi se olakšao izvoz ribe i ribljih proizvoda u EU.

Poljoprivredni proizvođači iako imaju potencijal da snabdiju domaće tržište, većina domaćih poljoprivredno–prehrambenih proizvoda nisu cjenovno konkurentni obzirom na višestruko manja izdvajanja sredstava iz vladinih budžeta za subvencije u poljoprivredi u odnosu na zemlje okruženja. Otežan pristup finansijskim sredstvima u vidu bankarskih kredita i drugih mjera podrške, uz neadekvatne mjere zaštite domaće proizvodnje takođe predstavljaju problem. Pored toga ni ocjena kvaliteta hrane nije u potpunosti harmonizovana sa EU standardima. BiH je stoga i dalje neto uvoznik poljoprivrednih proizvoda sa tek oko 30% pokrivenosti uvoza izvozom⁴³. Učešće poljoprivrede u ukupnom izvozu BiH iznosi tek 2% a najznačajniji izvozni proizvodi iz ove kategorije su: šećer, mliječni proizvodi, žitarice, voće i povrće, mesne prerađevine⁴⁴.

Zbog nepostojanja dogovora o strukturama za usmjeravanje finansijske pomoći EU za poljoprivredu i ruralni razvoj (IPARD) krajem 2013. godine su otkazana dva projekta IPA iz oblasti poljoprivrede. Za naredno programsko razdoblje vezano za IPA II biće potrebno ispuniti određene uslove koje propisuje Evropska komisija vezano za strateške pripreme, institucionalna rješenja i koordinaciju, kao i administraciju potrebnu za pripremu i apsorpciju sredstava IPARD-a.

Harmonizacija poljoprivredne politike i jačanje institucionalnog okvira kao i razvoj ruralnih područja i osiguravanje mjera podrške za farmere u svrhu povećanja konkurentnosti će doprinjeti jačanju bh. ekonomije putem povećanja zaposlenosti i izvoza, kao i poboljšanja standarda (kvaliteta, životne sredine itd.)

Prioriteti:

- ✓ Harmonizacija i implementacija standarda Evropske Unije naročito u domenu proizvodnje hrane
- ✓ Uspostavljanje i poboljšanje administrativnih i institucionalnih struktura koje će biti u mogućnosti pratiti i kontrolisati sigurnost hrane i kvalitet, i uspostaviti lanac upravljanja
- ✓ Efikasnije korištenje šumskih resursa
- ✓ Promocija ruralnog razvoja i kvaliteta života u ruralnim područjima (putem diverzifikacije aktivnosti i kreiranjem poslovnih prilika)
- ✓ Postizanje dogovora oko pripreme sveobuhvatne strategije ruralnog razvoja, kao i uspostavljanje IPARD strukture
- ✓ Poboljšanje očuvanja i efikasnog upravljanja prirodnim resursima

⁴² BHAS, Saopštenje, Godišnji izvještaj o akvakulturi 2013. godina

⁴³ BHAS, podatak se odnosi na 2013. godinu, uključuje poljoprivredu, šumarstvo i ribolov

⁴⁴ BH Agencija za statistiku, Saopštenje, Vanjska trgovina za 2013.godinu

Razvojno područje: Energija i energetska efikasnost

BiH ima komparativnu prednost u sektoru energetike, a naročito u oblasti hidroenergije, kao i veliki dugoročni razvojni potencijal. BiH je jedina zemlja neto izvoznik električne energije u regiji Zapadnog Balkana. Postoje i značajna nalazišta rude uglja koji se u najvećoj mjeri koristi u termoelektranama. Potencijal za korištenje energije vjetra kao i solarne energije u BiH je veliki, a u naredom periodu se očekuje značajna ekspanzija. I pored toga značajno se zaostaje i u ovom sektoru, naročito zbog nepostojanja sveobuhvatne strategije i energetske politike na državnom nivou, kao i zbog niske energetske efikasnosti i velike zavisnosti od uvoza fosilnih goriva. Proizvodnja naftnih derivata trenutno je u potpunosti ovisna o uvozu sirove nafte, uz još uvijek prekomjeran uvoz derivata nafte, dok je korištenje prirodnog gasa vezano za uvoz iz Rusije.

Unutrašnje tržište energije još uvijek nije zakonski usklađeno sa EU zakonodavstvom a zbog prilične nerazvijenosti nije omogućen razvoj konkurentnog veleprodajnog tržišta u BiH. Cijene energije i energenata su regulisane za električnu energiju i prirodni gas, dok se cijene derivata nafte slobodno određuju.

U ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH energetski sektor (električna energija, nafta, koks i ugalj) učestvuje sa oko 30%. U 2013. godini je registrovan rast industrijske proizvodnje energije od 3,6%⁴⁵. Godišnji izvoz energetskog sektora od skoro 1 milijarde KM u 2013. godini je imao učešće u cjelokupnom izvozu BiH od 12% uz rast od čak 35% g/g⁴⁶. Međutim, obzirom na veliku uvoznju zavisnost energenata (nafta i gas) u sektoru je ostvaren i značajan deficit od skoro 2 milijarde KM.

Učešće električne energije u ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH je oko 20%⁴⁷. U 2013. godini ostvarena je rekordna proizvodnja električne energije, jednim dijelom zbog povoljne hidrometeorološke situacije, a drugim dijelom zbog niske baze tj. suše i smanjenja proizvodnje u 2012. godini. Proizvodnja električne energije u BDP-u BiH učestvuje sa oko 4%⁴⁸, a u godišnjem izvozu sa oko 6%⁴⁹.

Skoro polovina električne energije se proizvodi iz obnovljivih izvora. Hidroelektrane su u 2013. godini proizvele 44% električne energije, a solarne i vjetroelektrane 1%⁵⁰. Ipak, najviše električne energije se proizvodi iz neobnovljivih izvora energije (55%) kao što su termoelektrane na ugalj. One predstavljaju značajan izvor zagađivanja i emisije stakleničkih gasova. Prema poslednjem Indikativnom planu razvoja proizvodnje⁵¹ učešće obnovljivih izvora energije u proizvodnji električne energije u periodu 2015.-2024. godina će iznositi oko 52% dok će učešće termoelektrana iznositi oko 48%.

U skladu sa strateškim ciljem strategije Evropa 2020 o učešću obnovljivih izvora energije u ukupnoj potrošnji od 20% do izražaja dolazi sve veće korištenje obnovljive energije i u BiH. U sektoru obnovljive energije, u oba entiteta su usvojeni odgovarajući zakoni o eksploataciji obnovljivih izvora energije i o efikasnoj kogeneraciji. Međutim, nije napravljen akcioni plan za obnovljivu energiju za cijelu zemlju u svrhu provedbe obaveznog cilja o učešću obnovljive energije koji zemlja treba da ostvari do 2020. godine⁵² (40% učešća obnovljive energije u krajnjoj potrošnji električne

⁴⁵ BHAS, Saopštenje, Industrijska proizvodnja 2013. godina

⁴⁶ BHAS, Saopštenje, Vanjska trgovina 2013. godina

⁴⁷ BHAS, Saopštenje, Industrijska proizvodnja 2013.godina

⁴⁸ BHAS, Saopštenje, Bruto domaći proizvod 2011-2012., i Bruto domaći proizvod 2013. godina, preliminarni

⁴⁹ BHAS, Saopštenje, Vanjska trgovina 2013. godina

⁵⁰ DERK, Izvještaj o radu za 2013.godinu

⁵¹ Nezavisni operator sistema BiH, Indikativni plan razvoja proizvodnje 2015-2024.godina

⁵² EU direktiva 2009/28/EC

energije). Zbog povoljnih podsticaja na nivou entiteta, broj postrojenja koja koriste obnovljive izvore energije je u porastu.

BiH se kao potpisnica Ugovora o Energetskoj zajednici obavezala na smanjenje potrošnje energije od strane krajnjih korisnika za 9% do 2018. godine⁵³ (u odnosu na bazno stanje iz 2010. godine). Izrađen je i prvi nacionalni akcioni plan za energetska efikasnost koji još nije usvojen na nivou BiH. Energetska efikasnost u BiH je niska, naročito u poređenju sa razvijenim privredama⁵⁴.

Sektor zgradarstva ima najveće učešće (60%) u krajnjoj potrošnji energije u Bosni i Hercegovini, kao i najveći procenat emisije plinova staklene bašte⁵⁵. Povećanje energetske efikasnosti u zgradama je jedan od najisplativijih načina smanjenja štetnih emisija, kao i smanjenja troškova za energiju.

Glavni izazovi u sektoru energetike su usvajanje potrebne legislative ili usklađivanje postojeće legislative vezane za Treći paket energetske propisa EU na svim nivoima vlasti, kao i pravni okvir za sektor gasa. Poboljšanje koordinacije između entiteta je od ključnog značaja. Za smanjenje emisije ugljendioksida uz rastuće potrebe za energijom potrebna su nova tehnološka rješenja i modernizacija infrastrukture.

Prioriteti:

- ✓ Uskladiti unutrašnje tržište energije na svim nivoima sa *acquisem*
- ✓ Promocija efikasne upotrebe energije
- ✓ Podrška razvoju energetske infrastrukture
- ✓ Investiranje u razvoj održive energije

V.3. Inkluzivni rast

Inkluzivni rast ima za cilj povećanje zaposlenosti svih društvenih grupa, kroz jačanje aktivnih i pasivnih mjera na tržištu rada, cjeloživotno učenje i građansku kulturu, čime se podržava socijalna kohezija, odnosno spriječava socijalna isključenost i smanjuje siromaštvo. Obzirom da se ovdje radi o širokom polju djelovanja, akcenat je stavljen na povećanje zaposlenosti kroz razvoj vještina i obrazovanje kao i promociju uloge socijalne ekonomije u BiH društvu.

Razvojno područje: Zapošljavanje i razvoj vještina

Politika zapošljavanja obuhvaća sve aspekte ekonomske politike koji imaju, direktan ili indirektan utjecaj na radnu snagu i zapošljavanje (fiskalna politika, obrazovanje, socijalna politika, regionalna politika, politika malih i srednjih preduzeća i sl.). Glavni prioriteti politika zapošljavanja i razvoja vještina u regionu (JIE 2020) su mobilnost radne snage i upravljanje tržištem rada. Mobilnost radne snage usmjerena je na smanjenje ograničenja tržišta rada u regionu dok je u oblasti upravljanja tržištem rada naglasak je na jačanju kapaciteta institucija tržišta rada, omogućavanju usvajanja novih vještina radi prilagođavanja novim uvjetima, te na jačanju programa za ugrožene grupe i rješavanju problematike neformalnog zapošljavanja.

⁵³ U skladu sa obavezama prema Energetskoj zajednici, usvajanjem Direktive o energetskim uslugama 2009.

⁵⁴ Npr. stopa efikasnosti postojećih jedinica u termoelektranama na uglj u BiH iznosi oko 30%, a prema Strategiji prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za BiH cilj je 40% do 2025. godine.

⁵⁵ MVTEO, Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za BiH, 2013.godina

Strategija JIE 2020 kao glavni cilj za BiH u okviru ovog stuba postavila je povećanje stope zaposlenosti populacije od dobi 15+ sa 31,6% (LFS, 2013.) na 33,9 % do 2020.

Zbog produženja životnog vijeka, produžava se i radni vijek stoga, politike zapošljavanja trebaju omogućiti stalno nadograđivanje znanja i vještina (cjeloživotno učenje). Ova znanja i vještine će osigurati konkurentnost na tržištu rada za svu raspoloživu radnu snagu tijekom cijelog radnog vijeka. Radni potencijal stanovništva mora se u potpunosti iskoristiti kako bi se došlo do održivog sistema socijalne zaštite i smanjenja siromaštva i kako bi se na adekvatan način mogli suočiti sa izazovom sve starije populacije. Zbog nadolazećih demografskih promjena i BiH će se u budućnosti, kao i Europa morati suočiti sa pojavom smanjenja radne snage. Dinamika radno sposobne populacije predstavlja važan aspekt planiranja budućeg razvoja jer demografske promjene osim utjecaja na tržište rada, imaju velik utjecaj i na zdravstvo i zdravstveni sistem i u budućnosti će predstavljati velik izazov za reforme na području oba sistema.

Karakteristike tržište rada u BiH su: niska stopa aktivnosti, visoka stopa nezaposlenosti, osobito mladih, žena i nekvalificirane radne snage, visok nivo neformalnog zapošljavanja kao i dugoročna nezaposlenost. Stopa nezaposlenosti 15+ iznosi 27,5% dok je stopa nezaposlenosti žena 29%. Poseban problem predstavlja nezaposlenost mladih (59,1%).⁵⁶ Stopa nezaposlenosti je iznimno visoka prema Europskim standardima i ima tendenciju daljeg pogoršanja obzirom na ekonomsko stanje u kojem se zemlja nalazi. Prirodne nepogode koje su zadesile BiH početkom 2014. godine dodatno su pogoršale uvjete na tržištu rada i povećale postojeće razlike među grupama stanovništva. Zaposlenost u neformalnom sektoru je također, visoka. Procjenjuje se da između 30% i 40% ljudi rade u neformalnom sektoru kao što je poljoprivreda, građevinarstvo, prerađivačka industrija i sektor usluga (trgovine na veliko i malo).

Postojeća nezaposlenost u BiH je uglavnom dugoročna. 83% nezaposlenih u 2013. godini je nezaposleno duže od 12 mjeseci. Iz ove pojave proizlaze direktne posljedice koje se tiču socijalne isključenosti i nedostatka vještina koje postaju negativan pokazatelj za moguće poslodavce. Stopa dugoročne nezaposlenosti BiH je četiri puta veća od prosječne stope dugoročne nezaposlenosti EU27 i već četiri godine je nepromijenjena te iznosi 22,8%.⁵⁷ Dugoročna nezaposlenost predstavlja jedan od najznačajnijih izazova ekonomske i socijalne politike u državi i jedan od glavnih razloga nedovoljnog razvoja i nedostatka vještina i sposobnosti. Tehnološki progres kreira potražnju za visoko kvalificiranim vještinama u budućnosti što otvara jedan novi jaz i aktivnosti u okviru ovog prioriteta zatjevat će modernizaciju i jačanje sistema obrazovanja, a rezultat bi trebala biti primjena načela cjeloživotnog učenja kao važnog dijela aktivnog i konkurentnog sudjelovanja na tržištu rada. Obrazovanje je u direktnoj vezi sa učešćem na tržištu rada i socijalnom isključenošću. Što je viši nivo obrazovanja veće su i mogućnosti pronalaska posla i aktivnog sudjelovanja u društvu.

U narednom periodu BiH se mora suočiti sa izazovom poboljšanja koordinacije aktivnosti između entitetskih vlada i tri zavoda za zapošljavanje kako bi se harmonizirali podaci kantona i entiteta o tržištu rada i ujednačili sa EU metodologijom, te uspostavio sistem koji će kontinuirano pratiti potrebe za adekvatnom radnom snagom. Pomoću međunarodnih projekata uvode se i ključne reforme u

⁵⁶ BHAS, Anketa o radnoj snazi (2013.)

⁵⁷ BHAS, Anketa o radnoj snazi (2013.)

process rada zavoda za zapošljavanje kako u FBiH tako u RS kako bi se njihova efikasnost približila evropskim standardima.

Promocija samozapošljavanja i aktivno učešće socijalnih partnera je vrlo bitno u situaciji kada nema velikih investicija i kompanija koje mogu kreirati nova radna mjesta. Budućnost je u otvaranju malih i srednjih poduzeća, davanju podrške samozapošljavanju i realizaciji poduzetničkih ideja koji će pružiti mladim ljudima i nezaposlenima općenito, mogućnost da zarađuju za život i da kroz rad stječu nova znanja i vještine koje će biti u skladu sa potrebama tržišta rada.

Prepoznajući potrebu za sistematičnim pristupom socio-ekonomskom razvoju BiH, Vijeće ministara je i usvojilo Strategiju Jugoistočne Europe 2020 koja Socijalnu ekonomiju (SE) posmatra kao važan dio strategija zapošljavanja osobito zapošljavanja mladih. SE podrazumijeva primat socijalnih ciljeva u odnosu na ekonomske, ali se socijalni ciljevi ostvaruju ekonomskim načinom djelovanja.⁵⁸ S tim u vezi, socijalno poduzetništvo predstavlja upotrebu poduzetničkog ponašanja za postizanje socijalnih ciljeva i dobrobiti za zajednicu. Promocija socijalne ekonomije smatra se važnim dijelom politike kreiranja novih radnih mjesta. Ne samo da može povećati zaposlenost nego i pružanje usluga socijalne i zdravstvene zaštite. Također, SE ima potencijal da generira socijalne inovacije u različitim sektorima kao i potencijal da uveća društveni kapital⁵⁹. Koncept SE u BiH još uvijek je u početnoj fazi. Ne postoji univerzalna općeprihvaćena definicija SE koja bi obuhvatila sve elemente i organizacije u ovom sektoru. Također ne postoji ni baza podataka o veličini i kapacitetima ovog sektora. Postojeća poduzeća u okviru SE sektora u BiH razvijaju se i posluju u institucionalnom i zakonskom okviru predviđenom za neprofitne organizacije, fondacije i kooperative, ali također, može se reći i da postojeći institucionalni i zakonodavni okvir ne ograničava uspostavu različitih modela SE i socijalnog poduzetništva u BiH.

Kako bi se što bolje iskoristile mogućnosti koje pruža razvoj SE i povećala kvaliteta života višestruko marginaliziranih skupina BiH treba u okviru postojećih kapaciteta uspostaviti što bolju koordinaciju SE sektora. Poboljšana koordinacija na horizontalnom i vertikalnom nivou će značajno doprinijeti učinkovitom razvoju SE i rješavanju problema dugoročne nezaposlenosti i socijalne isključenosti koji predstavljaju velika opterećenja za BH društvo.

Prioriteti:

- ✓ Usvajanje seta reformi tržišta rada u cilju povećavanja stvaranja novih radnih mjesta, uključujući i revitalizaciju procesa kolektivnog pregovaranja, smanjenje destimulacije kod zapošljavanja i promociju uključivanja mladih u radnu snagu;
- ✓ Poboljšanje odnosa između ponude i tražnje radne snage i smanjenje strukturne nezaposlenosti putem odgovarajućih mjera prekvalifikacije i priznavanja neformalnog obrazovanja;
- ✓ Rast samozapošljavanja. Poticanje poduzetništva i razvoj i iskorištavanje potencijala sektora Socijalne ekonomije;
- ✓ Povećanje efikasnosti aktivnih mjera zapošljavanja s posebnom pažnjom na uključivanje dugoročno nezaposlenih osoba, mladih i žena;
- ✓ Osigurati uključivanje osoba sa invaliditetom, RVI, izbjeglica i raseljenih osoba na tržište rada;

⁵⁸ www.sif.ba - Fondacija za socijalno uključivanje u Bosni i Hercegovini

⁵⁹ RCC Strategic Study on Social Economy Development in the Context of the SEE2020

- ✓ Poboljšati aktivnosti na suzbijanju sive ekonomije;

Razvojno područje: Obrazovanje

Od svih faktora koji povećavaju rizik od ekonomske neizvjesnosti, nezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti najznačajniji i najuticajniji su nivo i kvalitet obrazovanja. Dostupnost obrazovanja i kvalitetno obrazovanje, koje je refleksivno i fleksibilno, najbolje je sredstvo za obezbjeđenje ekonomskog razvoja, prevenciju neravnopravnosti, siromaštva, pa time i socijalne isključenosti. Nasuprot tome, rano napuštanje školovanja, nizak nivo pohađanja predškolskog obrazovanja, nedostupnost obrazovanja, nejednakost/diskriminacija u obrazovanju, obrazovanje koje nije povezano sa tržištem rada i koje ne prati nove reformske trendove, kao i loša postignuća u obrazovanju imaju za posljedicu loše obrazovane osobe, nekonkurentne na tržištu rada unutar i van zemlje. Prema Izvještaju o humanom razvoju (2007., UNDP), osobe koje imaju završenu samo osnovnu školu, uz postojeće stope prihoda, u najvećem su riziku od pada u siromaštvo, dok osobe s univerzitetskim obrazovanjem imaju dva puta veće šanse za ugodniji život. Fragmentiranost obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini dovela je do toga da je u opticaju 14 obrazovnih politika koje po raznim osnovama nisu komplementarne, a u nekim slučajevima su i suprotstavljene. Navedeno stanje dovelo je do toga da ne postoji dovoljna i adekvatna vertikalna i horizontalna koordinacija obrazovnog sistema.

Iako Ministarstvo civilnih poslova BiH koordinira ovu oblast na nivou države, obrazovanje je u nadležnosti kantona u Federaciji BiH, entiteta Republika Srpska, te u nadležnosti Brčko Distrikta BiH. U Federaciji BiH svaki od 10 kantona ima svoje zakone koji uređuju oblasti predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja. U RS-u su, također, svi nivoi obrazovanja pravno regulirani entitetskim zakonodavstvom. Brčko Distrikt BiH, kao posebna organizaciona jedinica u BiH, ima svoje zakone koji reguliraju svaki od četiri nivoa obrazovanja. Ovako decentraliziran sistem onemogućava jednoobrazan pristup obrazovnim politikama, pojačava razlike u razvoju ljudskih potencijala u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, te generira niz problema u hijerarhiji nadležnosti, odgovornosti i koordinacije.

Obrazovanje u BiH se uglavnom finansira iz javnih sredstava entiteta, kantona, Distrikta Brčko i opštinskih budžeta. Praktički, u smislu izdvajanja, to znači da postoji 13 odvojenih budžeta za obrazovanje u BiH: dva entitetska budžeta, jedan u Brčko Distriktu i deset kantonalnih budžeta. Iznos sredstava dodijeljenih za obrazovanje sa državnog nivoa su praktično nepostojeći. Republika Srpska troši oko 4%, a Federacija Bosne i Hercegovine 6% njihovog BDP-a na obrazovanje. Budžet Odjela za obrazovanje Brčko Distrikta BiH iznosi 11,2% od ukupnog budžeta Distrikta. Od ukupnih sredstava budžeta za obrazovanje, 88 % izdvaja se za bruto plaće i naknade za osoblje, oko 8 % za materijalne rashode i 4 % za kapitalna ulaganja.

Što se tiče ranog napuštanja školovanja, u BiH 2010. godine 14,5% osoba od 18-24 godine ima najviše dva razreda srednje škole, istovremeno u EU28 14,1% osoba rano napuštaju obrazovanje. Stopa upisa u srednje škole u BiH iznosi 76,2%⁶⁰. Oko 54% učenika srednju školu završi u redovnom roku, dok svega 24% srednjoškolaca jedne generacije nastavlja školovanje na višim/visokim školama. Napuštanje srednjeg obrazovanja (32,2%) u najvećem broju slučajeva povezano je sa maloljetničkom

⁶⁰UNDP, Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za Bosnu i Hercegovinu 2011–2012.

delikvencijom (52,0%), pripadnosti romskoj populaciji (48,3%), te siromaštvom i materijalnim stanjem porodice (37,9%)⁶¹.

Razlozi za napuštanje obrazovanja u osnovnoj/srednjoj školi su mnogostruki. Ekonomska situacija u kojoj se nalazi država BiH veoma je loša, što se odražava i na neka domaćinstva, tako da određeni broj porodica ima lošu ekonomsku situaciju i, usljed toga, roditelji nisu u mogućnosti finansirati obrazovanje svog djeteta. Također, određen broj djece u BiH ima otežan pristup školama jer žive u udaljenim krajevima, izolovanim područjima koja često nemaju prilazne puteve, kojima bi se mogla kretati motorizirana vozila. Ova djeca moraju pješaćiti i po desetak kilometara do škole, kroz nepristupačne, a ponekad i opasne terene. Nedovoljno razvijena svijest i nedovoljna informiranost roditelja o potrebi obrazovanja djece je, također, jedan od faktora koji utiču na to da se djeca ne upisuju u osnovne škole. Ovo je posebno prisutno kod roditelja s niskim nivoom obrazovanja, kao i kod roditelja koji imaju problema u intelektualnom razvoju.

Djeca s posebnim potrebama, tačnije, djeca koja imaju poteškoća u razvoju ili boluju od hroničnih bolesti, i zbog toga su osuđena na boravak u bolnici ili kod kuće, predstavljaju grupe djece koja ponekad ili ne upisuju ili napuštaju osnovno obrazovanje. Školu ponekad ne pohađaju ni djeca povratnici. Kod ove djece dovodi se u pitanje adekvatnost obrazovanja, odnosno jezik na kojem se obrazuju, a koji nije njihov maternji. U još jednu ugroženu skupinu djece spadaju i djeca koja su navršila 15 godina, a nisu pohađala osnovnu školu, jer se oni, prema zakonu, školuju po principu školovanja odraslih. To podrazumijeva vanredno polaganje razreda. Djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, također, u velikom procentu napuštaju srednjoškolsko obrazovanje. Porodice u kojima su roditelji nezaposleni, ili samo jedan roditelj radi, imaju niska primanja i ne mogu obezbijediti sredstva za daljnje školovanje, a samim tim nisu u mogućnosti djeci omogućiti nastavak školovanja.

Romska populacija je u BiH posebno ugrožena. Osnovnu školu romska djeca ne upisuju, između ostalog, zato što za državu ne postoje, budući da nemaju rodni list, odnosno nemaju nikakav identifikacioni dokument. Do ovoga dolazi često zato što njihovi roditelji nisu imali potrebu prijavljivati ih, jer i oni sami nisu prijavljeni ili nisu upućeni kako se vrši registracija djeteta. Romi se često sele, mijenjaju mjesto boravka i, samim tim, ne osjećaju potrebu da ih bilo kakvi dokumenti vežu za određeno područje. Velika nepismenost među ovom populacijom dovodi do toga da oni i nisu svjesni koliki značaj za razvoj djeteta ima obrazovanje. Treći razlog zbog kojeg je u ovoj populaciji visok procenat onih koji nemaju završenu niti osnovnu školu, jeste to što nemaju mogućnost školovanja maternjem jeziku, a njihova djeca, do polaska u školu, vrlo slabo znaju jezike ostala tri konstitutivna naroda, tako da prilikom polaska u školu tek počinju da ih savladavaju, što utiče na njihov uspjeh u učenju. Uvriježeno mišljenje je, jer zvanični podaci o tome ne postoje, da veliki broj romske djece napuštaju osnovnu školu. Procjenjuje se da je visok procenat od 46% romske djece koja napuštaju osnovnu školu, dok manje od 15% romske djece u Bosni i Hercegovini je bilo uključeno u srednjoškolsko obrazovanje.⁶²

Prioriteti:

⁶¹Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF). 2011.

⁶²Istraživanje o nepohađanju i napuštanju obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u BiH. (MDG F YERP/UNICEF).

- ✓ Povećati obuhvat stanovništva obrazovanjem, posebno za ranjive grupe
- ✓ Reformisati sistem finansiranja obrazovanja u cilju efikasnijeg obrazovanja
- ✓ Uskladiti sistem obrazovanja sa potrebama tržišta rada, te potrebama ekonomskog i socijalnog razvoja
- ✓ Nastaviti proces integrisanja BiH u EU obrazovni prostor
- ✓ Poboljšanje pristupa predškolskom odgoju i obrazovanju
- ✓ Smanjenje ranog napuštanja obrazovanja

Razvojno područje: Smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti

Procjena u 2009. godini je bila da je u BiH 2,7 miliona (59%) stanovnika siromašno i/ili socijalno isključeno (AROPE, Svjetska Banka). Tri pokazatelja koja čine AROPE koncept (u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti) čine: rizik od siromaštva, teška materijalna deprivacija i izuzetno nizak intenzitet rada. Ta je stopa viša nego u ostalim zemljama u regiji. Poredeći sa EU najveći AROPE ima Bugarska (41%).⁶³ Siromaštvo u BiH nije karakteristično samo za nezaposlene nego i za zaposlene. Među najugroženijima su i Romi, osobe sa invaliditetom, raseljene osobe, obitelji sa dvoje ili više djece, starije osobe, nezaposleni i mlade osobe sa niskim stupnjem obrazovanja i vještina. Dalje, prisutne su i značajne geografske (urbano-ruralno stanovništvo), spolne kao i razlike među osobama sa invaliditetom. Problem dodatno pogoršava fragmentirani i neučinkoviti sistemi socijalne zaštite, čiji zakoni, politike i programi nisu dizajnirani i ne provode se na način da služe siromašnim i ugroženim skupinama.

Programi socijalne pomoći, u kojima dominiraju naknade koje se ne zasnivaju na doprinosima, godišnje odnose 3,9% BDP-a.⁶⁴ Najsiromašnijih 20% stanovnika prima tek 17,3% od ukupnih izdvajanja na socijalnu zaštitu. Ovakvi programi svrstavaju BiH među najsiromašnije u regiji. Ovi faktori također smještaju sistem socijalne pomoći u BiH među najskuplje i najneefikasnije u odnosu na EU i druge zemlje zapadnog Balkana. Sistem upravljanja u BiH je složen i zbog toga, odgovornosti za sisteme socijalne zaštite često se preklapaju i nalaze na različitim nivoima (entiteti i kantoni u FBiH, općine u RS-u). Rezultat toga su značajne razlike u nejednakosti i pružanju naknada i usluga na osnovu toga gdje osoba živi.

Cilj socijalne zaštite je i osiguranje zaštite obitelji, pojedinaca, djece u riziku kao i osoba u stanju socijalne potrebe, odnosno socijalne isključenosti. Posebnu pažnju potrebno je obratiti na djecu koja odrastaju u siromaštvu i pripadaju ugroženim skupinama. U BiH gotovo 80% romske djece živi u siromaštvu ili je na neki način socijalno isključeno.

Jačanje sistema socijalne zaštite kako bi se poboljšala procjena potreba, utvrđivanje prioriteta i preciznije ciljanje korisnika i dalje je jedan od prioriteta za BiH. Rješavanje ovog prioriteta će osigurati da sistem socijalne zaštite obuhvati najsiromašnije i socijalno isključene i poboljša njihov pristup socijalnoj pomoći kao i omogućiti da raspodjela i potrošnja budu pravednije i fiskalno održive.

⁶³ EUROSTAT

⁶⁴ Svjetska banka, (Ovi podaci odnose se samo na programe gotovinskih transfera na entitetskom nivou. Osim toga, kantoni u Federaciji kao i općine u RS-u, imaju pravo i financirati svoje programenaknada koje nisu zasnovane na doprinosima, a koji ponekad dupliraju ili dopunjavaju entitetske programe. Kad se doda i ta potrošnja, sveukupni rashodi na socijalna davanja u BiH mogli bi biti čak i 7% BDP-a.)

U sklopu zdravstva prioriteti obuhvaćaju unaprijeđenje zdravlja i dobrobiti svih građana BiH. Zdrava radna snaga je od velike važnosti za konkurentnost i produktivnost jedne države. Radni potencijal radnika koji su bolesni ne može se u potpunosti iskoristiti i takvi radnici su manje produktivni. Loše zdravlje dalje vodi ka značajnim troškovima jer su takvi radnici često odsutni i smanjene učinkovitosti. Investiranje u osiguranje i pristup zdravstvenim uslugama je od velike važnosti za ekonomiju kao i moralna obveza.

BiH se prema zdravstvenim indikatorima može porediti sa drugim zemljama jugoistočne Europe i članicama EU. I dok je zdravlje djece značajno unaprijeđeno, sa stopom smrtnosti djece od 5,4% na 1000 živorođenih, stopa smrtnosti među romskom djecom je tri puta veća. Smrtnost majki je također smanjena posljednjih godina na 8 slučajeva na 100.000 živorođene djece.⁶⁵

Nezarazne bolesti su vodeći uzrok obolijevanja i smrtnosti u BiH. Tri najzastupljenije bolesti bosanskohercegovačkog stanovništva su hipertenzija, reuma i dijabetes. Bez obaveznog zdravstvenog osiguranja živi svaki dvadeseti stanovnik, dok privatno zdravstveno osiguranje ima tek svaki stoti. Budući da većina stanovnika ima obavezno zdravstveno osiguranje, medicinske usluge se uglavnom koriste u državnim institucijama (ambulante, domovi zdravlja i bolnice), međutim neke usluge poput stomatoloških podjednako se koriste i u privatnom sektoru (svaki drugi stanovnik), kao i posjete ginekolozima u privatnim ordinacijama koje posjećuje svaka peta stanovnica (PAPD, 2011) iako pristup osnovnim uslugama reproduktivnog zdravlja ženama jamči država, žene se često odlučuju platiti za ono što percipiraju kao kvalitetniju uslugu.

Visoka privatna potrošnja na zdravstvo (oko 4% BDP-a)⁶⁶ uzrokovana je relativno niskom javnom potrošnjom po stanovniku, koja ne može zadovoljiti visoka očekivanja stanovništva u vezi sa liječenjem i zdravljem (dostupnost informacija, povezanost sa europskim zemljama), što ima utjecaj na traženje zdravstvenih usluga u privatnom sektoru koji je bolje razvijen.

Problemi vezani za mentalno zdravlje, osobito oni koji proizlaze iz psihičkih trauma vezanih za rat i dalje predstavljaju važan javno-zdravstveni izazov. Ne postoje usluge vezane za rano otkrivanje i intervencije u slučajevima zaostajanja u razvoju, te kao rezultat toga, ovi problemi često ostaju neprimijećeni sve do kasnijih faza razvoja ili do upisa u osnovnu školu. Mnoge raseljene osobe, povratnici i Romi i dalje nemaju zdravstveno osiguranje ili adekvatan pristup zdravstvu.

Zdravstveni sistem u BiH se po pitanju učinka i funkcioniranja suočava s brojnim izazovima: administrativna rascjepkanost i nedostatak suradnje s drugim sektorima dovodi do neefikasnosti pružanju i nejednakosti u pristupu zdravstvenim uslugama. Odmak od primarne zdravstvene zaštite doveo je do pretjeranih oslanjanja na bolnice i do veće usmjerenosti na liječenje nego na preventivne usluge koje se ne bave potrebama ugroženih grupa. Zdravstveni sistem u BiH mora se prilagoditi promijenjenoj demografskoj slici i rastućim obrascima bolesti, pogotovo kroničnih bolesti, izazovima mentalnog zdravlja i uvjetima vezanim za starenje.

Povezanost zdravlja, obrazovanja, zaposlenja i životnog standarda je očigledna, stoga je poboljšanje zdravstvene zaštite ključna determinanta unaprijeđenja životnog standarda ranjivih

⁶⁵ Demografija 2012, Agencija za statistiku BiH, decembar 2013.

⁶⁶ BHAS, BDP, Rashodovni princip 2013. godina

grupa. Socijalna isključenost i siromaštvo su povezani s otežanim pristupom zdravstvenim uslugama. Stoga, zdravstvenu politiku treba usmjeriti ka smanjenju socijalne isključenosti, neravnopravnosti u zdravlju i zdravstvenoj zaštiti unutar zemlje, kao i različitih socijalnih grupa.

Prioriteti:

- ✓ Unaprijediti relevantno zakonodavstvo, politike, budžetska izdvajanja i inkluzivni system socijalne zaštite za proaktivnu zaštitu ugroženih skupina;
- ✓ Jačati Sistem socijalne zaštite kako bi se poboljšala procjena potreba, utvrđivanje prioriteta i preciznije usmjeravanje zaštite, sistema koji će obuhvatiti najsiromašnije i poboljšati njihov pristup socijalnoj pomoći kao i osigurati da raspodjela potrošnje bude pravednija i fiskalno održiva;
- ✓ Kontinuirano provoditi obrazovanje, promociju i prevenciju zdravlja;
- ✓ Usvojiti i primijeniti model pružanja univerzalnih i visokokvalitetnih zdravstvenih usluga, unaprjeđenje službi na svim nivoima zdravstvene zaštite sa naglaskom na snažan sektor primarne zdravstvene zaštite;
- ✓ Ojačati zdravstvene institucije i poboljšati međusektorsko upravljanje zdravstvenim sektorom vodeći se pristupom „Zdravlje u svim politikama” uključujući unaprjeđenje zdravstvene statistike i informacija;
- ✓ Razvoj novih usluga kako bi se pravodobno identificirala djeca s kašnjenjima u razvoju sa naglaskom na djecu iz ugroženi grupa

V.4. Upravljanje u funkciji rasta

Upravljanje se prema Strategiji Jugoistočna Evropa 2020 smatra sveobuhvatnom komponentom i preduvjetom efikasne provedbe političkih mjera i postizanja ciljeva unutar svih stubova. Dobro razvijena administracija značajno doprinosi ekonomskom razvoju i rastu. Važna je međuinstitucionalna saradnja i koordinacija usmjerana na razvijanje politika i širenju dobre prakse na svim nivoima vlasti koja bi doprinjela ekonomskom rastu.

Razvojno područje: Proces tranzicije i izgradnja kapaciteta

Razvojno područje proces tranzicije i izgradnja kapaciteta je ključno za uspjeh administracije koja treba da doprinese ekonomskom i socijalnom razvoju BiH i koordinaciji sektora kao što su poljoprivreda, finansije, transport, pravda i drugi. Ovo područje obuhvata centralne dimenzije javne administracije a to su javno (finansijsko) upravljanje i javne nabavke, kao i borbu protiv korupcije.

Javna uprava u Bosni i Hercegovini mora se poboljšati da bi se država pripremila za prilagođavanje izazovima evropskih integracija i mehanizmima koordinacije u EU, te da bi se osiguralo efikasnije, djelotvornije i pouzdanije pružanje usluga građanima. Ovo je preduvjet za integraciju BiH u Evropsku uniju koja upravne kapacitete, kao i sposobnost usvajanja i provedbe temeljnih propisa EU (acquis communautaire) smatra glavnim uvjetom za članstvo. Iskustva iz drugih zemalja centralne i istočne Europe pokazuju da put ka članstvu u EU nameće ogromne zahtjeve nacionalnoj upravi a uspjeh svake vlade da pristupi EU uveliko ovisi o njenoj sposobnosti da provede reforme. To uključuje potrebu za daljnjom reformom upravljanja javnim finansijama i državnih statističkih sistema.

Bosna i Hercegovina primjenjuje Strategiju reforme javne uprave i pripadajući akcioni plan. Prema toj strategiji važno je razvijati kapacitete ministarstava kako bi ona mogla u dovoljnoj mjeri voditi računa o Vladinim prioritetima, posebno onim vezanim za usklađivanje s legislativom EU. Ministarstva su primarna tijela u kojima se razvijaju i provode politike i zakonski propisi u okviru njihovih nadležnosti.

Javna uprava treba da pruža kvalitetne usluge građanima i firmama, kreira politike te stimuliše privatne inicijative i zato ona treba da bude moderna, fleksibilna i otvorena za sudjelovanje javnosti. Važna je bolja koordinacija na svim razinama, kako bi se izbjeglo donošenje pogrešnih i međusobno kontradiktornih politika i zakona. Kapaciteti za donošenje politika i koordinaciju su također važni za proces europskih integracija. U Evropskom partnerstvu se od BiH konkretno traži da osigura odgovarajuću koordinaciju u donošenju politika između svih razina vlasti.

Nedosljednost politika dovodi do povećanog rizika od dupliranja, neefikasne potrošnje, niže razine usluga, poteškoća u ostvarivanju strateških ciljeva, te na kraju i smanjenja upravljačkih kapaciteta. Potrebno je imati koherentan pristup donošenju politika i koordinacije, koji uključuje razvoj kapaciteta centralnih struktura kreiranja politika radi koordinacije i razvoja strategija i sveukupnih politika, interakcije jednih sa drugima i međusobno povezivanje sa drugim ministarstvima na istim ili različitim nivoima vlasti, te kapacitete pri nadležnim ministarstvima za donošenje politika⁶⁷.

Važnost reforme za Evropske integracije, pored usklađenog sistema koordinacije je i efikasan sistem upravljanja javnim finansijama kako bi se osigurala fiskalna održivost i osigurala efikasna upotreba javnih sredstava. Javne finansije su oblast najviših očekivanja od strane EU zbog činjenice da će država morati efikasno upravljati fondovima koji potiču iz EU i formirati državni budžet tako da odgovara razvojnim prioritetima.

Visoka razina korumpiranosti predstavlja simptom nepravilnosti u radu uprave, čime se troškovi prenose na građane i ekonomiju. Time je borba protiv korupcije presudna za razvoj svih sektora i segmenata u društvu. Korupcija je veliki problem u javnom sektoru BiH. U slučaju rješavanja ovog problema prema Strategiji borbe protiv korupcije i njenim pratećim Akcionim planom važno je da vlast ojača svoje okvire integriteta kako bi se stvorio djelotvoran i pouzdan javni sektor i da bi se poboljšalo otkrivanje i sprečavanje korupcije kroz odgovarajuće propise, institucije i partnere u civilnom društvu. Da bi se potpomoglo rješavanju problema korupcije država treba da ima jako pravosuđe koje je nezavisno, nepristrasno, efikasno i odgovorno ali i da agencije za provođenje zakona imaju kapacitete i podršku za borbu protiv korupcije i organiziranog kriminala. Neusklađenost praksi krivičnih i građanskih sudova, rascjepkanost budžetskih struktura i uplitanje drugih ogranaka vlasti u pravosuđe slabe njegovu provedbu i nezavisnost.

Bosna i Hercegovina je postala potpisnica Konvencije Ujedinjenih nacija protiv korupcije (UNCAC). Države članice Konvencije uvele su mehanizam za praćenje provedbe Konvencije posredstvom procesa revizije u kojem se procjenjuje provedba odredbi UNCAC-a u zemljama potpisnicama. Jedan od ciljeva tog mehanizma je potaknuti zajedničke snage i napore na nacionalnoj razini u provedbi antikorupcijske reforme. Vrijedi naglasiti da će se u Bosni i Hercegovini pomenuta revizija provesti u četvrtom valu revizijskih procesa (2013-2014.).

Kao potencijalna država kandidatkinja, Bosna i Hercegovina mora osigurati da njeno pravosuđe i agencije za provođenje zakona imaju kapacitete i podršku za borbu protiv korupcije i organiziranog

⁶⁷ Strategija reforme javne uprave BiH

kriminala. Iako je efikasnost pravosuđa poboljšana, i dalje postoji veliki broj neriješenih krivičnih i građanskih predmeta na šta utiče neusklađena praksa krivičnih i građanskih sudova. Isto tako, zabrinjava i nivo efikasnosti i nezavisnosti provedbe zakona zbog nepotrebnog političkog uticaja na operativni rad policije, te zbog patronaže i korupcije.

Neadekvatna saradnja između agencija za provedbu zakona i službi tužilaštava slabi njihovu spremnost za borbu protiv korupcije, ekonomskog i organizovanog kriminala. Pomoć EU za pravosuđe je povećana i proširena tokom posljednjih nekoliko godina, postepeno se pomjerajući iz oblasti krivičnog prava, posebno iz oblasti rada na predmetima ratnih zločina, kako bi obuhvatila aspekte građanskog prava i smanjila broja neriješenih predmeta. Uz značajan iznos pomoći Evropske unije, sudovi i tužilaštva u cijeloj Bosni i Hercegovini su imali koristi od ulaganja u IT sektor, kao i u Sistem za upravljanje predmetima (CMS) koji je na raspolaganju za više od 5000 sudskih korisnika⁶⁸. Uspostavljen je *online* pravosudni sistem za dokumentaciju koji nudi pristup za više od 10 000⁶⁹ sudskih akata. Najznačajnija strategija za reformu sektora pravosuđa je Strategija za reformu sektora pravde zajedno sa Akcionim planom, koja je istekla u decembru 2013. U toku je revizija ove strategije. Što se tiče krivičnog pravosuđa, najznačajnija strategija je Državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina. Kada je u pitanju provođenja zakona, strategije uključuju borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala, borbu protiv i sprječavanje pranja novca, trgovine ljudima i zloupotrebe ilegalnih droga, kao i integrisano upravljanje granicama, te strategije za azil i migracije.

Gestrateški položaj BiH je od primarnog značaja za procjenu rizika od nezakonitih migracija i čini je pogodnom za tranzit emigranata na putu prema državama Zapadne Evrope što joj i daje veću odgovornost u pogledu kontrole zakonitih i nezakonitih migracija. Unapređenjem poslova granične kontrole i usklađivanjem sa standardima i najboljim praksama Schengena, Granična policija Bosne i Hercegovine uspijeva da kontinuirano doprinosi smanjenju ilegalnih migracija preko teritorije Bosne i Hercegovine. U ovom trenutku postoji niz međunarodnih ugovora čija ugovorna strana je Bosna i Hercegovina, koji imaju direktni ili indirektni uticaj na sadržaj i kompoziciju Strategije u oblasti migracija i azila (2012-2015). Odredbe tih ugovora su važne kako u pogledu izvršavanja ranije preuzetih obaveza Bosne i Hercegovine tako i u pogledu nastavka integracionih procesa prema članstvu u EU. Na taj način, moguće je reći kako je u kontekstu ranijih naznaka uređenje migracija i azila isključivo pitanje državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine, posebno sa stanovišta propisivanja uvjeta ulaska i boravka stranaca na državnoj teritoriji i dodjele nekog od vidova međunarodne zaštite.

Prioriteti:

- ✓ Poboljšati centralne kapacitete za donošenje politika na svim nivoima vlasti i koordinaciju među različitim nivoima vlasti;
- ✓ Jačati vezu između politike socio-ekonomskog razvoja i upravljanja javnim finansijama
- ✓ Uspostaviti sistem za prevenciju korupcije i izgraditi kapacitete tijela za borbu protiv korupcije u svim strukturama javnih institucija i na svim nivoima vlasti u BiH
- ✓ Podići svijest bh. društva o rizicima korupcije i ojačati već postojeće negativno mišljenje bh. društva o korupciji, te osigurati učešće civilnog društva u svim aktivnostima koje provode javne institucije u cilju suzbijanja i borbe protiv korupcije

⁶⁸ Evropska komisija: Izvještaj o napretku BiH, 2014

⁶⁹ Evropska komisija: Izvještaj o napretku BiH, 2014

Razvojno područje: Konkurentno ekonomsko okruženje

BiH u posljednjih par godina nije imala velikih pomaka u kreiranju povoljnijeg poslovnog okruženja ili ambijenta koji bi bio primamljiviji za investitore. Posebne poteškoće u oblasti konkurentnosti BiH ima u dobijanju kredita, započinjanju poslovanja, zapošljavanju radnika, ukupnoj poreznoj stopi, registraciji nekretnina, dobijanju dozvola i opštem kvalitetu infrastrukture. Dobijanje dozvola, uvođenje struje i plaćanje poreza su jedne od najlošijih tačaka konkurentne sposobnosti naših kompanija. Prema izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja (Doing Business) BiH je rangirana na 131. mjesto od 189 zemalja po lakoći poslovanja. Pravni okvir za odvijanje ekonomskih aktivnosti u BiH nije razvijen i time zemlja uveliko zaostaje za drugim ekonomijama u oblasti izvršenja ugovora. Ako bezbjednost prava svojine i izvršenje ugovora nisu osigurani, investicije i trgovina a time i ekonomski razvoj će biti ugroženi. Pojednostavljenje i harmonizovanje propisa u BiH bi doprinjelo uspostavi konkurentnijeg ekonomskog okruženja.

BiH se neminovno mora fokusirati na preuzimanje EU propisa koje se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Prioritet je usklađivanje tehničke regulative i standarda kao preduslova za slobodno kretanje proizvoda koji su sigurni za upotrebu i koji ne ugrožavaju zdravlje ljudi, zdravlje životinja i životnu sredinu. Unaprijeđivati sistem infrastrukture kvaliteta kojeg čine sistem standardizacije, metrologije, ispitivanja i certifikacije, akreditacije i upravljanja sistemima kvaliteta približavanja modelu EU, je drugi preduslov za unaprijeđenje slobodnog protoka bh proizvoda na tržištu kao i priznavanje certifikacionih i ispitnih dokumenata koji ih prate. BiH je preuzela obavezu da će preduzeti korake kako bi postigla usaglašenost sa praksom u navedenim oblastima koji vladaju u EU, sve do nivoa da se steknu uslovi za zaključenje ugovora između dvije strane o međusobnom priznavanju u oblasti ocjene usklađenosti proizvoda. Institut za standardizaciju BiH je preuzeo veliki broj (26 591 do 01.04.2013. godine od čega 16 020 EN standarda) BAS standarda uključujući izvorne, preuzete međunarodne standarde i sve standardizacijske dokumente.

Slobodan protok roba jedan je od ključnih principa jedinstvenog evropskog tržišta i osiguran je legislativom na nivou EU. To podrazumijeva i preuzimanje potrebne regulative, unaprijeđenje sistema infrastrukture kvaliteta, stalno unaprijeđenje uslova i okruženja poslovanja kao i sprečavanje korupcije i izgradnju i jačanje potrebnih institucija.

Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Postignut je određeni napredak pri registrovanju imovine ali se preduzeća i dalje moraju registrovati u oba entiteta ako žele poslovati u cijeloj zemlji, postupci registracije se i dalje razlikuju i ne postoji jedinstven sistem registracije za cijelu BiH. Daljnje pojednostavljivanje postupaka registracije preduzeća i sudskih postupaka bi privuklo nove investicije.

Istraživanja percepcije poduzetnika pokazuju da su glavni problemi poduzetničkog okruženja politike vlada (porezni sustav i porezna politika) koja iz godine u godinu predstavlja glavni problem. Politike vlada su ocjenjene kao destimulirajući za razvoj poduzetništva ali je uočen i blagi rast ocjena kod komponente "konkretne politike, prioriteta i podrška" a niže nego u 2013. godini je ocjenjena komponenta " propisi, porezi i slično" kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo. Porezna administracija nije glavni problem poslovnog okruženja samo za BiH poduzetnike nego i za poduzetnike regije kojoj BiH pripada.

Određene vrste korupcije mogu imati teške posljedice za poslovni sektor i privredne rezultate, te mogu postati prepreka privatnim i stranim ulaganjima, trgovini i privrednom razvoju, uz negativan utjecaj na domaćinstva građana. Poslovni predstavnici u Bosni i Hercegovini navode korupciju kao

šestu najznačajniju prepreku za poslovanje, nakon visokih poreza, kompliciranih poreznih zakona, političke nestabilnosti, propisa o radu i ograničenog pristupa finansiranju.

Prema Indeksu percepcije korupcije koji je u 2012. iznosio 4,2 a u 2013. godini je ostao nepromjenjen može se vidjeti da u BiH nije došlo do većih promjena. BiH nije puno pomjerila svoju poziciju na rang listi korumpiranih zemalja gdje je u 2012. zauzela 72. mjesto od 176 zemalja a u 2013. godini je zauzimala 77. mjesto od 177 zemalja.

Korupcija nameće značajne ekonomske troškove firmama i usporava proces ukupnog ekonomskog razvoja, zato je neophodno preduzeti snažne mjere na njenom suzbijanju prije svega u oblasti otpočinjavanja poslovanja (registracija firmi itd.) te vođenja poslovnih sporova pred sudskim organima.

Ekonomska diplomatija je važna za privlačenje stranih investicija u privredu BiH i otvaranje novih tržišta za privrednike iz naše zemlje.

Prioriteti

- ✓ Sačiniti analizu djelovanja porezne administracije i donijeti mjere njenog efektivnijeg i efikasnijeg djelovanja;
- ✓ Utemeljiti fond riziko kapitala kao produkt partnerstva javnog i privatnog sektora i usmjeriti ga na podršku snažno rastućim malim i srednjim poduzećima;
- ✓ Utemeljiti savjetodavne servise koji bi pružali informacije, savjete, a i mentorsku podršku zainteresiranim za otvaranje firme u BiH, uz snažnu intersektorsku saradnju (s regionalnim razvojnim agencijama, FIPA-om, komorama, asocijacijama poslodavaca i sl.);
- ✓ Uvođenje infomaciono - komunikacijskih tehnologija, kako bi se olakšale i pojednostavile administrativne procedure putem razvoja e-vlada.

Dodatak

TABELA 1: SWOT - Glavne snage, slabosti, prilike i prijetnje BiH

SNAGE	SLABOSTI
Makroekonomsko okruženje	
Uzlazni trend rasta BDP-a	Malo lokalno tržište
Niska stopa inflacije	Nizak nivo štednje i investicija
Stabilna valuta (Valutni odbor)	Visok deficit tekućeg računa i nizak nivo sklonosti izvozu
Deficit budžetskog bilansa niži u odnosu na nove države članice (5) i članice JIE (3)	Visak nivo nezaposlenosti, posebno mladih
	Nizak nivo udjela aktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu
	Nizak kreditni rejting zemlje i nizak nivo SDU
Ljudski resursi i tržište rada	
Postoji tradicija industrijske i građevinske aktivnosti	Nadnice su previsoke u odnosu na glavni tip izvoznih proizvoda
Generalno nizak nivo plata radnika	Nedovoljna povezanost između plate i produktivnosti
Prikladne prakse zapošljavanja i otpuštanja	Niska mobilnost radne snage
Prihvatljiv nivo troškova otpremnina	Niska fleksibilnost u određivanju plata
Prikladna saradnja u odnosima rada i zapošljavanja	Neprikladni efekti oporezivanja na podsticaje radu
Visok kvalitet osnovnog obrazovanja	Neusklađenost obrazovnog sistema unutar države/entiteta
Visok kvalitet obrazovanja u oblasti matematike i prirodnih nauka	Generalno nizak nivo dostignuća u obrazovanju
Prikladan kvalitet škola za menadžment	Niska stopa upisa u sistem sekundarnog i tercijarnog obrazovanja
Tehnologija, poslovna sofisticiranost i inovacije	
Stabilna dostupnost naučnika i inženjera	Nizak nivo dodane vrijednosti u izvoznim proizvodima
Postojeća saradnja između univerziteta i industrije u oblasti istraživanja i razvoja	Nizak nivo tehnologije, marketinga, istraživanja i razvoja te inovacija u preduzećima
Rasprostranjenost upotrebe interneta među pojedincima	Nedovoljan nivo ulaznih SDU i tehnoloških transfera
	Nizak nivo kvantiteta i kvaliteta lokalnih dobavljača
	Nizak nivo sofisticacije kupaca i lokalne konkurencije
	Nizak nivo razvoja klastera
Infrastruktura i finansije	
Infrastruktura operativnog transporta, telekoma i infrastruktura informaciono-komunikacionih (IKT) tehnologija	Loš kvalitet sveukupne infrastrukture
Poseban pristup luci Ploče	Loš kvalitet saobraćajne infrastrukture, posebno puteva
Postojanost napajanja električnom energijom	Niska frekventnost vazdušnih linija
Postojan nivo fiksnih telefonskih linija	Nedovoljan pristup preduzeća finansiranju
	Nizak nivo dostupnosti i pristupačnosti finansijskih usluga
Poslovno okruženje	
Niska ukupna poreska stopa (% od dobiti)	Nedostaci u većini aspekata poslovnog okruženja, posebno u oblastima: pokretanja poslovanja; građevinskih dozvola; dobijanja struje; registrovanja vlasništva; vlasničkih prava; zaštite intelektualne svojine; dobijanja kredita; zaštite investitora; plaćanja poreza; spoljnotrgovinskog poslovanja; provođenje ugovora, te rješavanja insolventnosti
Institucije i upravljanje	
Pouzdanje policijske usluge	Problemi upravljanja zemljom uzrokovani asimetričnim federalnim sistemom
Nizak nivo izdvajanja za borbu protiv terorizma, kriminala i nasilja	Nedovoljan nivo učinkovitosti u odgovornosti vlada, političkoj stabilnosti, efektivnosti vlade, kvalitetu propisa, vladavine prava i kontrole korupcije

Nizak nivo organizovanog kriminala	Nestabilnost politika
	Neefikasan državni aparat
	Neefikasno trošenje sredstava u javnom sektoru
	Visoka stopa neformalne ekonomije
Obuhvat i potreba za strukturnim i sektorskim reformama	
Značajan napredak u strukturnim reformama liberalizacije cijena, trgovine i tržišta stranih valuta	Nedostatak/nizak nivo strukturnih reformi u vidu privatizacije malog i velikog obima, upravljanja i restrukturiranja preduzeća, politike konkurentnosti
Značajan napredak u reformi željeznica	Nedostatak/nedovršene strukturne reforme u korporativnom sektoru, posebno u sektoru industrije i nekretnina
	Nedostatak/nedovršene strukturne reforme u energetskom sektoru, posebno u oblasti prirodnih resursa i održive energije
	Nedostatak/nedovršene strukturne reforme u sektoru infrastrukture, posebno u oblasti vodovoda i kanalizacije
	Nedostatak/nedovršene strukturne reforme u finansijskom sektoru, posebno u oblasti privatnog kapitala i tržišta kapitala
Socijalni aspekti razvoja	
Visok nivo pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem	Otežan pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti
Smanjena stopa mortaliteta novorođenčadi	Neefikasan/nepravedan sistem socijalne zaštite (visok nivo socijalnih doprinosa, neadekvatno usmjeravanje socijalne pomoći)
Povećano očekivano trajanje životnog vijeka po rođenju	Neodrživ penzioni sistem (velik broj penzionera u odnosu na broj ljudi koji uplaćuju doprinose)
Civilno društvo aktivno u socijalnim pitanjima	Finansijski neodrživ sistem socijalne zaštite
	Velik broj osoba sa invaliditetom
Druga opšta pitanja	
Bogatstvo prirodnim resursima – hidro i termo (ugalj) potencijal za proizvodnju energije	Spor napredak u procesu EU integracija
Geografska blizina glavnih EU tržišta, niski troškovi transporta	
Generalno visok nivo kvaliteta životne sredine	
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU	
PRILIKE	PRIJETNJE
Makroekonomsko okruženje	
Napredak prema EU će povećati zainteresovanost stranih partnera za povećan obim SDU	Zastoj u razvoju te osjetljivost uzrokovana malom veličinom ekonomije, niskim dohotkom po stanovniku te niskom konkurentnošću na međunarodnom tržištu (prijetnja marginalizacije)
Velika dijaspora te potencijal za kontinuiran dotok doznaka iz inostranstva	Ograničenja za rast i razvoj uzrokovana niskim nivoom domaće štednje i ulaganja, te niskim nivoom SDU
Približavanje zemlje i njene ekonomije EU standardima kroz efikasno korištenje EU fondova	Niska sklonost izvozu kombinovana sa visokim deficitom tekućeg računa uvećava spoljna ograničenja razvoju
Mogućnost korištenja poslovnih prilika koje se ukazuju kroz posebnu poziciju/odnos BiH u odnosu na arapske i druge muslimanske zemlje	Kombinacija visoke stope nezaposlenosti, posebno među mladima, i niskog udjela aktivnog stanovništva ograničava potencijal rasta i uvećava opasnost izbijanja socijalnih nemira
Ljudski resursi i tržište rada	
Stvaranje novih radnih mjesta treba biti zasnovano na tradiciji industrijske aktivnosti u kombinaciji sa niskim nivoom nadnica/plata i visokim kvalitetom primarnog obrazovanja	Neuspješnost u oblasti smanjenja nivoa nezaposlenost, posebno kod mladih
Preduzeća treba da koriste kvalitetno obrazovanje u oblasti matematike i prirodnih nauka, kao i obrazovanje prikladnog kvaliteta iz škola za menadžment	Neuspješnost u stvaranju više radnih mjesta za osobe sa obrazovanjem iz oblasti matematike i prirodnih nauka koje smanjuje mogućnost zadržavanja talenata u zemlji

Mogućnost za osnaživanje veze između produktivnosti/dodate vrijednosti po radniku i plate	Neuspješnost usklađivanja nivoa naknade sa nivoom produktivnosti/dodate vrijednosti po zaposlenom
Mogućnost za povećanje stope upisa u sekundarno i tercijarno obrazovanje	Neuspješnost u povećanju stope upisa u sekundarno/tercijarno obrazovanje
Mogućnost unapređenja zakonskog okvira u oblasti tržišta rada stvaranjem više podsticaja za novo zapošljavanje, smanjenjem poreskog opterećenja poslodavcu te povećanjem fleksibilnosti tržišta rada	Neuspješnost u unapređenju zakonodavnog okvira u oblasti tržišta rada stvaranjem više podsticaja za novo zapošljavanje, smanjenjem poreskog opterećenja poslodavcu te povećanjem fleksibilnosti tržišta rada
Efikasne aktivne politike na tržištu rada	Neefikasne aktivne politike na tržištu rada
Tehnologija, poslovna sofisticiranost i inovacije	
Mogućnost povećanja dodane vrijednosti u izvoznim proizvodima	Visoka stepen ovisnosti o izvozu proizvoda niskog radnog intenziteta/ resursno-intenzivan izvoz uslijed kojeg je BiH osjetljiva na konkurenciju zemalja sa niskim nadnicama/platama te na pad globalnog nivoa cijena prirodnih resursa
Postojeća i novoosnovana high-tech preduzeća treba da koriste dostupnost naučnika i inženjera	Uslijed strukture izvoza koji je koncentrisan na nekoliko »nesofisticiranih« sektora povećava se osjetljivost u budućnosti
Privući više SDU te pratećeg transfera tehnologija, te integrisati BiH preduzeća u globalne lance vrijednosti	Neuspješnost u privlačenju više SDU, u transferu tehnologija te u integraciji BiH preduzeća u globalne lance vrijednosti
Stvaranje klastera oko najuspješnijih preduzeća	
Infrastruktura i finansije	
Povećanje dostupnosti/kvaliteta svih vrsta infrastrukture (fizičke, poslovne, naučne) i usluga	Neuspješnost u unapređenju kvaliteta saobraćajne infrastrukture, posebno puteva
Kroz koridor Vc iskoristiti prednosti željezničke uvezanosti između luke Ploče i EU	Neuspješnost u unapređenju pristupa preduzeća finansiranju, npr. krediti, preduzetnički (rizični) kapital, lokalno tržište akcija
	Neuspješnost u unapređenju stabilnosti bankarskog sektora
Poslovno okruženje i usluge korporativnog sektora	
Poboljšati sve aspekte poslovnog okruženja, posebno u oblasti pokretanja poslovanja, građevinskih dozvola, dobijanja struje, plaćanja poreza, provođenja ugovora i zaštite investitora	Nema poboljšanja poslovnog okruženja, posebno u oblasti pokretanja poslovanja, građevinskih dozvola, dobijanja struje, plaćanja poreza, provođenja ugovora i zaštite investitora
Iskoristiti prednosti postojećih sporazuma o slobodnoj trgovini	
Institucije i upravljanje	
Unapređenje svih aspekata upravljanja: glasa i odgovornosti, efektivnosti vlade, političke stabilnosti, kvaliteta propisa, vladavine prava, kontrole korupcije	Neuspješnost u unapređenju svih aspekata upravljanja: glasa i odgovornosti, efektivnosti vlade, političke stabilnosti, kvaliteta propisa, vladavine prava, kontrole korupcije
Prevazilaženje problema upravljanja zemljom uzrokovanih karakteristikama asimetrične federacije	Neuspješnost u povećanju stabilnosti kreiranja politika
	Neuspješnost u smanjenju obima neformalne ekonomije
Obuhvat i potreba za strukturnim i sektorskim reformama	
Ubrzanje strukturnih reformi, posebno privatizacije, korporativnog upravljanja i restrukturiranja, politike konkurencije	Zastoj u strukturnim reformama, posebno u privatizaciji, korporativnom upravljanju i restrukturiranju, politici konkurencije
Ubrzanje strukturnih reformi u korporativnom sektoru, posebno u industriji i nekretninama	Zastoj u strukturnim reformama u korporativnom sektoru, posebno u industriji i nekretninama
Ubrzanje strukturnih reformi u sektoru energije, posebno u oblasti prirodnih resursa i održive energije	Zastoj u strukturnim reformama u sektoru energije, posebno u oblasti prirodnih resursa i održive energije
Ubrzanje strukturnih reformi u sektoru infrastrukture, posebno u oblasti vodovoda i kanalizacije	Zastoj u strukturnim reformama u sektoru infrastrukture, posebno u oblasti vodovoda i kanalizacije
Ubrzanje strukturnih reformi u finansijskom sektoru, posebno u oblasti privatnog kapitala i tržišta kapitala	Zastoj u strukturnim reformama u u finansijskom sektoru, posebno u oblasti privatnog kapitala i tržišta kapitala

Socijalni aspekti razvoja

Mogućnost unapređenja održivosti penzionog sistema, sistema zdravstvene zaštite i sistema socijalne zaštite	Neuspješnost u unapređenju održivosti penzionog sistema, sistema zdravstvene zaštite i sistema socijalne zaštite
Mogućnost unapređenja efikasnosti/pravednosti sistema socijalne zaštite	Neuspješnost u unapređenju efikasnosti/pravednosti sistema socijalne zaštite
Mogućnost unapređenja pristupa primarnoj zdravstvenoj zaštiti	Neuspješnost u unapređenju pristupa primarnoj zdravstvenoj zaštiti

Druga opšta pitanja

Mogućnost boljeg korištenja bogatih prirodnih resursa – hidro i termo potencijal za proizvodnju energije, poljoprivredni potencijali	Postojanost neefikasnog ekonomskog, političkog i društvenog okvira za razvoj
Mogućnost boljeg korištenja geografske blizine glavnih EU tržišta, niski troškovi transporta	Spor napredak u procesu priključenja EU, kombinovan sa niskim kapacitetom povlačenja EU fondova
Mogućnost boljeg korištenja prilika koje proističu iz generalno visokog nivoa kvaliteta životne sredine	Neprekidna percepcija zemlje kao zemlje visokog političkog rizika
Mogućnost ubrzanja procesa približavanja EU i boljeg korištenja prilika koje iz toga proizilaze	